

Filozofická fakulta UK

Diplomová práce

Téma: Možnosti školy a lokální komunity v systému prevence delikventního chování dětí a mládeže

Theme: Possibilities of school and local community in the system of juvenile delinquency prevention

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová, PhD.

Autor práce: Jana Vyšínová

Studijní obor: Jednooborová Pedagogika (kombinované studium)

Datum: Březen 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím literatury, která je uvedena v seznamu.

V Praze dne 27. 3. 2006

A handwritten signature in cursive script, appearing to read 'Jana Nývltová'.

Ráda bych poděkovala PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za vstřícný přístup, cenné odborné rady a zprostředkování vzhledu do řešené problematiky nejen při tvorbě této diplomové práce, ale i v průběhu celého studia. Její přednášky pro mne byly vždy inspirující a podnětné.

Obsah:

1. Vymezení používaného pojmosloví	6
2. Úvod	9
3. Kriminalita	9
3. 1 Funkční pojetí kriminality	9
3. 2 Kriminalita v číslech	10
3. 3 Boj s kriminalitou	11
4. Platná legislativa v oblasti kriminality dětí a mládeže	13
4. 1 Historický exkurz	13
4. 2 Restorativní justice – trend v našem soudnictví	14
4. 3 Sociálně právní ochrana dětí a mládeže	18
4. 4 Hranice trestní odpovědnosti	20
5. Příčiny delikvence	23
5. 1 Biologicky orientované teorie	24
5. 2 Psychologicky orientované teorie	25
5. 3 Sociologicky orientované teorie	27
5. 4 Koncepce psychické deprivace a subdeprivace	30
5. 5 Model prediktorů delikventního chování	33
6. Prevence kriminality dětí a mládeže	35
6. 1 Předmět a členění prevence kriminality	35
6. 2 Věková přiměřenost prevence kriminality dětí a mládeže	38
6. 3 Chybějící legislativa v oblasti prevence kriminality	39
6. 4 Organizace prevence kriminality dětí a mládeže v ČR	40
6. 5 Programy prevence kriminality na místní úrovni	42

7. Možnosti školy v systému prevence delikvence dětí a mládeže	45
7. 1 Komunikace rodiny a školy	45
7. 2 Komunitní škola	46
7. 3.Školní preventivní programy	47
7. 4 Možnosti rozvoje preventivních kompetencí ve vyučování	50
7. 5 Školní pravidla jako nástroj prevence	52
8. Možnosti lokální komunity v systému prevence delikvence dětí a mládeže	54
8. 1 Občanská společnost v České republice	54
8. 2 Angažovanost občanů ve věcech veřejných	56
9. Praktická část – realizace aktivit v oblasti prevence delikvence dětí a mládeže v obci Statenice	58
9. 1 Úvod	58
9. 2 Stručný sociálně-demografický popis obce Statenice	58
9. 3 Statenická občanská komunita	59
9. 4 Současná nabídka volnočasových aktivit pro děti a mládež	60
9. 5 Impulzy k vylepšení preventivních aktivit v komunitě	61
9. 6 Návrh realizace preventivních aktivit ve Statenicích	62
10. Závěr	66
11. Příloha č. 1 - Organizace primární prevence kriminality v ČR	68
12. Příloha č. 2 – Dotazník osobní spokojenosti občanů ve Statenicích	69
13. Použitá literatura	71
14. Anotace	74
15. Annotation	75
16. Svolení k půjčování	76

Motto:

Robert Fulghum :

*UŽ HOŘELA,
KDYŽ JSEM SI DO NÍ LEHAL*

Neberte si, co děti dělají, moc osobně.

*Život, který prožívají, a život, který vy si
myslíte, že prožívají – to není totéž.*

*Neved'te si o nich nějaké dlouhé záznamy
- nejlepší je krátká paměť.*

*Nic si nedělejte z toho, že někdy neposlouchají, co říkáte, zamyslete se nad tím,
že vás stále pozorují.*

*Učte se od nich – mají toho hodně, co vás
můžou naučit*

1. Vymezení používaného pojmosloví

Kriminalita mládeže je výrazně multidisciplinární problematika, a proto i používaná terminologie někdy akcentuje hledisko empirické, jindy normativní. V odborných kruzích se tak současně setkáváme s pohledem a komentářem společenskovědních disciplín (zejména sociologie, speciální pedagogiky a psychologie), stejně jako s pregnantní rétorikou trestního a občanského práva. Pro účel své práce jsem si zvolila stručné vymezení základních pojmů souvisejících s kriminalitou mládeže a její prevencí tak, jak jej uvádějí např. Zoubková¹, Sejčová², Lorenzová³ a Matoušek⁴.

Predelikventní chování je takové chování, z něhož se s vyšší pravděpodobností než z jiných typů chování může vyvinout trestná činnost, např. útoky z domova, záškoláctví, agresivita.

Delikvence obecně zahrnuje takové jednání, jež porušuje nejen trestněprávní, ale i společenské (tedy širší) normy a způsobuje tím společnosti nebo jednotlivci újmu; je tedy širším pojmem než kriminalita. V tomto kontextu se s termínem lze setkat zejména v zahraničí. V českých odborných kruzích se pojem delikvence více používá na označení trestné činnosti, která je realizována subjektem se sníženou trestněprávní odpovědností, tj. trestné činnosti mládeže.

Podle stupně závažnosti činu, kterým dítě porušuje normy, hodnotíme takové chování jako:

- disociální – mírné porušení platných norem, nepřiměřené chování
- asociální – chování, které je v rozporu se společenskou morálkou
- antisociální – závažné protisociální jednání

¹ Zoubková, 2002, s. 11

² Sejčová, 2002, s. 21

³ Lorenzová in Kraus, 2001, s. 120

⁴ Matoušek, 1998, s. 309-314

Tabulka č.1 Antisociální činnost dětí a mládeže⁵

Kategorie osob	Nezletilí	Mladiství	Mladí dospělí
Věk	(do 15 let)	(15 – 18 let)	(18 – 20 let)
Trestněprávní hodnocení	Prekriminalita (těž juvenilní delikvence či delikvence nezletilých)	Kriminalita mladistvých	Kriminalita dospělých

Nejširším pojmem v tomto základním vymezení kriminality je pojem **sociálně patologické jevy**, který zahrnuje i skutky, které sice nejsou v zásadním rozporu s normami a hodnotami akceptovanými danou společností, nemají podobu trestných činů (tedy nejsou platným právním řádem sankcionovatelné), ale velmi často jsou spouštěčem delikventního chování.

Kriminalita (zločinnost) je v trestně-právním pojetí souhrnem trestných činů spáchaných na určitém území v určitém období. Sociologické pojetí definuje kriminalitu jako úhrn společensky (sociálně) škodlivých jevů.

Prekriminalita jsou činy, kterých se dopouštějí děti před dosažením hranice trestní odpovědnosti a které, pokud by je spáchaly osoby starší, by byly považovány za trestné činy dle Trestního zákoníku.

Mladistvým se rozumí člověk od 15 do 18 let, který má na rozdíl od dospělého sníženou trestní odpovědnost.

Nezletilým je chápáno dítě od narození do 15 let, tedy bez trestní odpovědnosti

Prevence (více v kapitole 6. Prevence kriminality dětí a mládeže)

Ochranné opatření, které má předcházet či zamezit spáchání delikventního jednání.

⁵ Sejčová, 2002, s. 45

Mládež

Mládeží rozumíme mladé lidi do doby dovršení 18. roku a bez vymezení dolní hranice věku.

Riziková mládež

Mládež se zvýšeným rizikem sociálního selhání, tj. disponovaná k delikventnímu chování, drogové závislosti, alkoholismu, patologickému hráčství, k členství v extremistických skupinách atd.

Komunita (místní, lokální)

Místní komunita vzniká na lokálním (územním) principu, tzn. tvoří ji lidé žijící v nějaké lokalitě, situace ve kterých žijí, a problémy, jež tam vznikají.

Komunita občanská

O občanské komunitě můžeme mluvit ve chvíli, kdy se členové lokální komunity sejdou u řešení společného problému, který obyvatele komunity trápí nebo při prosazování společných zájmů souvisejících s životem v místní komunitě.

Socializace

Proces vrůstání (včlenění) dítěte do společnosti

2. Úvod

Kriminalita dětí a mládeže je laickou i odbornou veřejností vnímána jako jeden z akutních problémů současné mládeže. Děti a mládež netvoří uzavřenou skupinu žijící segregovaně na okraji společnosti, nezávisle na hodnotách, postojích a principech soužití a fungování lidské společnosti. Naopak, děti a mládež jsou jejím aktuálním odrazem. V paralele s příslovím „jak kdo zaseje, tak sklízí“ můžeme konstatovat, že jsme v posledních letech nebyli dobrými hospodáři. Ve smyslu kolektivní viny musíme připustit, že problém kriminality dětí a mládeže se dotýká každého z nás, neboť každý z nás je matkou, otcem, sourozencem, přítelem, známým, sousedem, učitelem či jen anonymním členem společnosti.

Kriminalita dětí se nás, ať chceme či nechceme, dotýká. Diskuze o příčinách a trendech kriminality dětí a mládeže již sestoupila z úzce odborných kruhů na pole občanské. A v tomto rozšíření diskusního a především intervenčního pole vidím, já osobně, velký přínos a naději pro budoucí zacházení s tímto společenským jevem. Uchopitelnost tématu na laické úrovni, možnost osobního zaujetí pro věc, vlastní angažovanost každého z nás, to jsou atributy, které ve spojení s odbornou gescí a státem prezentovanou a především garantovanou veřejnou politikou na tomto poli nabízí možnou cestu snížení společenské zátěže, kterou kriminalita dětí a mládeže představuje.

3. Kriminalita

3. 1 Funkční pojetí kriminality

V úvodu své práce záměrně akcentuji snahu o snížení, nikoli o úplnou eliminaci kriminality jako společenského jevu. Již v odkazu Durkheima⁶ nalezneme (pro mnohé jistě velmi spekulativní) tvrzení o tom, že kriminalita je normální, tvoří

⁶ Durkheim, in Munková, 2001, s. 32

integrální součást zdravých společností, o čemž vypovídá její univerzální výskyt. Durkheim, zdá se, v trvalé přítomnosti delikvence spatřoval jakousi profylaxi zdravé společnosti, když konstatoval, že: „Zařaditi zločin mezi jevy normální sociologie neznamená pouze říci, že je jevem nevyhnutelným, byť i politováníhodným, pocházejícím z nenapravitelné špatnosti lidské; znamená to tvrditi, že je činitelem veřejného zdraví, podstatnou částí každé zdravé společnosti“.

Zločiny způsobují izolaci jedince od skupiny, tím se zvyšuje kolektivní solidarita zbylých členů skupiny. Tento proces také posiluje hodnoty a normy, které ve společnosti platí. Připustíme-li tedy, že kriminalita ke společnosti patří, je možné souhlasit s Munkovou⁷, která interpretuje Durkheima tak, že určitý rozsah kriminality je pro společnost funkční. Určitý morální strach totiž funguje jako nezbytná forma zvyšování kolektivního vědomí. Naopak za nezdravý trend považuje přílišný pokles nebo výrazný vzestup deviantního chování.

Klesne-li kriminalita příliš, svědčí to o nadměrné sociální kontrole, jejímž důsledkem může být stagnace společnosti. Stoupne-li kriminalita příliš, je ohrožena schopnost společnosti kolektivně reagovat a dochází k porušení sociální koheze.

3. 2 Kriminalita v číslech

Skutečnost, že kriminalita je podle věku nesteromálně rozložena, je známa již z prvních statistických analýz kriminality v 19. století. Jak shodně uvádějí Večerka⁸ i Zoubková⁹, kriminalita je převážně záležitostí mladých lidí – 40% pachatelů trestné činnosti v ČR představují pachatelé do 24 let a téměř 60% ze všech stíhaných pachatelů jsou občané ve věku do 30 let. V posledním desetiletí podíl mládeže do 18 let na celkové kriminalitě dosahoval v průměru

⁷ Munková, 2001, s. 32

⁸ Večerka, 2004, s. 26-27

⁹ Zoubková, 2002, s. 14

30%, což prakticky znamená, že každý třetí až čtvrtý objasněný trestný čin byl spáchán dítětem či mladistvým. Děti a mladiství se dopouštějí především majetkové kriminality. Alarmující je počet odsouzených mladých lidí do 25 let (např. v roce 2000 tvořila tato skupina celých 40% všech odsouzených). Z hlediska územního rozložení kriminality dětí a mladistvých jsou nejzatíženějšími regiony severní Čechy (bývalé okresy Děčín, Most, Chomutov) a severovýchodní Morava (dříve okresy Karviná, Havířov)¹⁰. K tomu dodejme, že převážná část současných recidivistů, celých 80%, jsou mladí lidé do 30 let. Jejich kriminální kariéra se utvářela až v posledních deseti letech a jejich trestná činnost vyrůstá ze současných kriminogenních situací.

Dynamický nárůst kriminality dětí a mladistvých v 90. letech dvacátého století je obecně ve všech postkomunistických zemích považován ze jeden z důsledků ekonomické a sociální transformace. Negativní vývoj a kvalitativní změny v oblasti kriminality mládeže v ČR vyvolávají naléhavou společenskou i odbornou diskusi o limitech trestní politiky a jejich schopnostech na tyto skutečnosti adekvátně reagovat. Je zřejmé, že zásadní podmínkou pro zastavení tohoto negativního trendu musí být koncepční změna v oblasti preventivních i represivních přístupů ke kriminalitě obecně, jejím příčinám, projevům a důsledkům. Důležitým krokem je již probíhající reorganizace rolí státních i justičních orgánů, obcí, občanů a jejich iniciativ.

3. 3 Boj s kriminalitou

Kriminalisté, právníci a sociologové si neustále kladou otázku, kde leží příčiny deviantního chování a hledají metody a strategie, jak snížit riziko kriminality dětí a mladistvých, a tak zabránit jejímu růstu kriminality v budoucnu. "Boj s kriminalitou" se také často stává populistickým sloganem politických stran. Jako součást „Boje“ jsou tvořeny celostátní strategie prevence kriminality. Politické

¹⁰ Večerka, 2000, s. 44

iniciativy se však často ukazují jako neefektivní a neúspěšné při snižování kriminálních jevů.

Principy fungování demokratické společnosti vylučují čistě represivní boj s kriminalitou už ze své podstaty. Řešení se tedy ubralo jednak směrem ke zkvalitnění trestního systému, tedy zejména cestou organizačních a legislativních změn v systému práce orgánů činných v trestním řízení. Zároveň došlo i na otázku konstituování preventivní politiky zabývající se příčinami, omezováním motivů a příležitostí k páchání trestné činnosti.

S kriminalitou lze bojovat defenzivními i ofenzivními prostředky. Defenzivní strategií – trestnými činy již spáchanými, se zabývá trestní politika. Ofenzivní strategií – omezením výskytu potencionálních trestných činů, se zabývá politika preventivní.

Historicky reprezentují (Gjuričová, 1999, s. 15-18) snahy o snížení kriminality dva přístupy:

- tzv. **absolutní přístup** stavěl na teorii odplaty. Cílem trestu bylo odčinit trestný čin. Prioritou bylo demonstrovat spravedlnost, nikoli zabránit dalšímu páchání deliktů. Spravedlivá odplata za vinu má významný psychologický účinek, důležitý i pro uvědomění si odpovědnosti za vlastní jednání.
- tzv. **preventivní přístup** spočíval na předpokladu, že cílem trestu je minimálně zabránit pachateli v páchání dalších trestných činů a optimálně pak náprava pachatele, resp. jeho převýchova. Vina je tu vnímána jako psychicky nebo sociálně podmíněná abnormalita v chování jedince, tedy vlastně nemoc vyžadující léčení.

4. Platná legislativa v oblasti kriminality dětí a mládeže

4. 1 Historický exkurz

V roce 2003 vstoupil v platnost dlouho očekávaný Zákon č. 218/2003 Sb.

O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže.

Schválení tohoto zákona předcházela důkladná „inventura“ historických pramenů z našeho trestního práva, jejich kritické zhodnocení a jistá inspirace aplikovatelná i do dnešních poměrů. Dalším zdrojem při přípravě nové právní úpravy trestního soudnictví nad mládeží byly současné zahraniční úpravy této problematiky, zejména legislativní zdroje z Rakouska a Německa. Tvůrci českého zákona přihlíželi též k základním zásadám soudnictví nad mládeží (definované na Mezinárodním kongresu soudců specializovaných na problematiku mládeže konaném v Německu v roce 1994) a k doporučením Rady Evropy a Organizace spojených národů.

Domnívám se, že naše republika dospěla ke komplexní rekodifikaci trestního práva mládeže s relativně velkým zpožděním oproti jiným evropským státům s podobným justičním modelem. Paradoxně právě Česká republika, resp. její někdejší forma Československá republika, patřila historicky k nejpokrokovějším státům ve věcech trestního práva mládeže. Již v roce 1931 přijal parlament ČSR na tehdejší dobu velmi progresivní a zdařilý Zákon o trestním soudnictví nad mládeží (č. 48/1931 Sb.). Zákon jednak sjednocoval dvě platné právní normy (německou, platnou v Čechách a na Moravě, a uherskou, platnou na Slovensku), zároveň reagoval na prudký nárůst kriminality po první světové válce. Tímto zákonem byl vytvořen samostatný systém trestní justice nad mládeží, jehož hlavním paradigmatem bylo co nejméně trestat a co nejvíce vychovávat a polepšovat. Vedle této preference výchovných opatření před represivními, měl zákon řadu moderních prvků, jako bylo stanovení speciálního procesu, který zohledňoval věk mladistvého, nabízel širší výběr prostředků k nápravě mládeže, definoval odlišné posuzování trestných činů spáchaných

mládeží a dospělých a vymezoval součinnost státních úředníků činných ve věcech mládeže. Zákon rozlišoval nezletilé osoby do 14 let a mladistvé od 14 do 18 let. Plná zletilost se nabývala až v 21 letech věku. Dle mého názoru velmi pokrokovým počinem bylo stanovení podmíněného počátku trestní odpovědnosti. Zákon tak umožňoval přihlížet k individuálnímu stupni vývoje mladistvého.

Nová a progresivní byla i organizace trestního soudnictví. Výkon zákonného práva ve věcech trestních činů mládeže spadl do kompetence samostatných specializovaných soudů. Soudci a ostatní výkonní pracovníci byli školeni ve vědách psychologických a pedagogických tak, aby byli schopni relevantně posoudit úroveň psychického vývoje dítěte, jeho pohnutky k trestnému činu i míru odpovědnosti za spáchaný delikt. Zákon č. 48/1931 Sb. byl zrušen v roce 1950, jelikož se jeho principy neslučovaly s tehdejší politickou ideologií.

Budiž alespoň malou satisfakcí prvorepublikovým humanisticky orientovaným zákonotvůrcům, že se jejich koncepce stala přínosnou inspirací současným odborníkům.

4. 2 Restorativní justice – trend v našem soudnictví

V současné době v trestním soudnictví nad mládeží v celém světě sílí snahy o prosazování přístupu, který akcentuje snahu sloučit spravedlivý trest, odškodnění oběti a preventivní účinek, tedy o tzv. restorativní (obnovující) přístupy v trestní justici. I do českého soudnictví postupně pronikají prvky restorativní justice a některé postupy a metody jsou již i legislativně zakotveny např. právě v Zákoně o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Dále je možno zmínit mediační přístupy, které se uplatňují v rámci soudního řízení. Mladistvý obviněný má např. možnost využít tzv. institutu narovnání dle § 309-314 Trestního řádu¹¹ a též možnosti podmíněného

¹¹ Zákon č. 141/1961 Sb. O trestním řízení soudním, ve zkrácené formě nazýván Trestní řád

zastavení trestního stíhání dle § 307 Trestního řádu, kde je dána pachateli možnost, aby s obětí svého činu uzavřel dohodu o způsobu náhrady škody.

Institut narovnání

Tyto, vzhledem k relativní rigiditě českého právního systému, revoluční principy se s úspěchem uplatňují zejména v případech, kdy stát nemá výrazný zájem na trestním postihu pachatele, neboť čin sám má spíše podobu sporu mezi obviněným a poškozeným. Trestný čin je posuzován jako určitý sociální konflikt mezi obětí a pachatelem. V trestním procesu se tedy počítá s aktivní rolí obviněného i oběti. Důraz je kladen na odstranění konfliktu mezi nimi. Základní podmínkou schválení narovnání je skutečnost, že obviněný zaplatí vzniklou škodu či jinak odčiní újmu způsobenou trestným činem. Institut si ve vztahu k pachateli klade za cíl vrátit jej do společnosti jako jejího plnohodnotného člena. Uplatňuje se zejména u mladistvých a dětských pachatelů.

K efektivní aplikaci tohoto alternativního přístupu v trestním řízení musí směřovat činnost všech zúčastněných stran – tedy nejen orgánů činných v trestním řízení, ale i pachatele, oběti a komunity (obce). Všichni by měli cítit zájem a odpovědnost na tom, aby mladistvý pachatel napravil způsobené škody, opětovně se zařadil do společnosti a vyhnul se recidivě. Oběť se dočká satisfakce, obec bude bezpečnější a pachatel bude veden k tomu, aby si uvědomil následky spáchaného deliktu, ale neztratí reálnou možnost vrátit se do řádného společenského života.

Gjuričová¹² uvádí čtyři základní principy účinné a účelné aplikace institutu narovnání:

1. odpovědnost

Tento princip spočívá v náhradě způsobené škody, veřejně prospěšných pracích a v mediaci pachatele s obětí. Tyto nástroje napomáhají mladému pachateli uvědomit si důsledky svého činu – pro oběť, ale i pro něj samotného.

2. ochrana komunity

Princip vychází z postulátu, že komunita (stejně jako každý jedinec) má právo na bezpečí a že je tedy nutné všemi dostupnými prostředky bránit recidivě a způsobování škod. Slouží k tomu systém dohledu a intervencí vůči pachateli.

3. rozvoj dovedností

Cílem tohoto principu je, aby mladistvý opustil systém péče o mladistvé pachatele kompetentnější o dovednosti a schopnosti chovat se jako zodpovědný a produktivní občan. Jinými slovy, nejde jen o potlačení asociálního chování a poskytnutí léčby, ale zejména o komplexní působení na osobnostně sociální rozvoj.

4. rovnováha

Stejná pozornost při řešení každého případu je věnována pachateli, komunitě i oběti trestného činu.

Jak patrně z výše uvedených principů, současné alternativní justiční modely oživují myšlenku, že komunity spíše než orgány soudního systému, by měly být odpovědné za příčiny kriminálního chování a za sjednávání pořádku v komunitě a řešení sporů mezi jejími členy. Restorativní justice je na vzestupu mimo jiné i kvůli škále alternativních přístupů, které umožňují určité emocionální uvolnění mezi pachatelem, obětí a komunitou. Zahrnují totiž celé spektrum lidského citění

¹² Gjuričová, 1999, s. 16

(vcítění se do problému, uvědomění si viny, odpuštění, smíření ...). Aplikace restorativních přístupů vysílá do komunity jasný signál o způsobu zacházení s pachateli, jejich resocializaci a opětovné akceptaci v místním společenství.

Trend k aplikaci prvků restorativní justice lze shrnout konstatováním britské socioložky H. Croall¹³, že se jedná o přechod od tradičního modelu trestů mimo komunitu k alternativě trestů v komunitě.

Probace a mediace

Zásadní podmínkou pro účinnou aplikaci restorativních přístupů v současné trestní justici ve věcech mládeže je účinně fungující probační a mediační služba. V České republice platí od roku 2001 Zákon č. 257/2000 Sb. O probační a mediační službě. Zákon probaci chápe jako organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrolu výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, dále individuální pomoc obviněnému a pozitivnímu působení ve smyslu vyhnutí se případné recidivě a zapojení do společenského života.

Probace v praxi zahrnuje prvky sociální, psychologické a pedagogické pomoci včetně poradenství. Obsahově lze probační dohled specifikovat do sfér pomoci a kontroly. Cílem aktivit probačních pracovníků je pomoci obviněnému (odsouzenému) snáze překonat obtíže rodinného, sociálního i pracovního charakteru a současně zajistit dohled nad plněním soudem stanovených povinností a omezení.

Hlavní metoda narovnání, mediace, je zákonem pojata jako mimosoudní zprostředkování řešení sporu mezi obviněným a poškozeným, tedy alternativní řešení sporu nestrannou (třetí) osobou. Mediace umožňuje pachateli i

¹³ Croall, 1998, s. 265

poškozenému aktivně se podílet na procesu náhrady jemu způsobené škody a hledat tak pro sebe uspokojivější řešení, než které nabízí klasické trestní řízení.

4. 3 Sociálně právní ochrana dětí a mládeže

Dalším z pilířů současné legislativy v oblasti přímého vstupu orgánů státní správy do krizových situací dětí a mládeže je Zákon č.359/1999 Sb. O sociálně-právní ochraně dětí a mládeže. Tento zákon vymezuje základní zásady sociálně-právní ochrany dětí mj. i v oblasti sociálně patologických jevů. Zákon definuje rámec opatření na ochranu dětí a mládeže a preventivní a poradenské činnosti, které jsou pověřené státní orgány povinny a oprávněny poskytnout v případě potřeby rodině a dítěti.

Objevují-li se u dítěte výchovné problémy, absence ve škole, styk s rizikovou partou vrstevníků, náznak možného páchání trestné činnosti, mohou rodiče dítěte za pomoci odborníků zvolit jednu z následujících cest:

1. → Obrátit se na ambulantní zařízení, které poskytuje všestrannou preventivně výchovnou péči dětem a mládeži s negativními jevy chování, pokud nejsou důvody pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, ve speciálních výchovných zařízeních (např. Středisko výchovné péče, Pedagogicko-psychologická poradna, D-centrum, RIAPS, LATA, K-centrum...).

Jde většinou o nestátní zařízení specializované na konkrétní problematiku sociálně patologických jevů a jejich řešení.

2. → Kontaktovat Oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále OSPOD) na obecním (městském) úřadě

Sociální pracovník nebo kurátor pro děti a mládež po seznámení se s rodinnou anamnézou a aktuálním problémem dítěte, resp. rodiny, může poskytnout kontakt na odborná pracoviště, která ambulantně pracují s rizikovou mládeží.

Pracovníci OSPOD mohou podat návrh na předběžné opatření k umístění dítěte do ochranné výchovy. Tento návrh musí schválit soud pro mládež. Na základě rozhodnutí soudu je dítě či mladistvý umístěn do Dětského diagnostického ústavu nebo do Diagnostického ústavu pro mládež.

3. → Pobyt v Dětském diagnostickém ústavu či v Diagnostickém ústavu pro mládež

Na základě vlastní žádosti rodičů dítěte či na základě předběžného opatření vydaného soudem pro mládež je dítě či mladistvý umístěno k dvoutměsíčnímu pobytu. Po uplynutí této doby se dítě/mladistvý vrací do rodiny s možným nařízením ambulantní péče. Jestliže to povaha případu vyžaduje, je podán návrh na soudní nařízení ústavní výchovy a po jeho schválení soudem je dítě/mladistvý umístěn do Výchovného ústavu pro mládež.

4. → Pobyt ve Výchovném ústavu pro mládež

Mladistvý je zde umístěn na dobu určenou soudním rozhodnutím, maximálně však do osmnácti let věku, ve výjimečných případech do devatenácti let.

4. 4 Hranice trestní odpovědnosti

Stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti je otázka, na kterou existuje mnoho pohledů a neexistuje jednoznačná odpověď. Ve většině zemí se věk počátku trestní odpovědnosti pohybuje od 14 do 16 roku. Jsou však státy, kde je počátek trestní odpovědnosti nižší (viz. tabulka č. 2).

Tabulka č. 2 Počátek trestní odpovědnosti v mezinárodním srovnání¹⁴

Název státu	Věk
Dánsko	15
Chorvatsko	14
Francie	13
Itálie	14
Nizozemí	12
Německo	14
Kanada	12
Polsko	16
Rakousko	14
Rusko	14
Řecko	13
Slovensko	15
Španělsko	16
Švédsko	15
Švýcarsko	7 (15) ¹⁵
Turecko	11
USA – 4 státy	16
USA – 8 států	17
USA – 27	18
USA – 13	není určena
Velká Británie (Skotsko)	8 (16) ¹⁶
Velká Británie (Anglie, Wales)	10

V zásadě ale ve všech demokraticky řízených státech platí, že zacházení s dětskými a mladistvými pachateli je typické maximální snahou o nápravu a odklad od další kriminální kariéry. K tomuto účelu jsou zřízeny zvláštní orgány a instituce, oddělené od trestní justice pro dospělé pachatele..

¹⁴ Zoubková, 2002, s. 106

¹⁵ Ve Švýcarsku je výrazně uplatňován sociálně opatrovnický model. Proti dítěti ve věku 7-15 let lze vést řízení pouze prostřednictvím právních zástupců mládeže. Až po dovršení 15 let věku je možné vést trestné řízení před soudem pro mládež.

¹⁶ Ve Skotsku lze stíhat děti ve věku 8-16 výjimečně – na zvláštní povolení

V České republice je minimální věková hranice trestní odpovědnosti dosud stanovena na dovršení věku 15 let. 1. 12. 2005 byla Poslaneckou sněmovnou českého parlamentu přijata novela Trestního zákoníku. Poslanci snížili hranici trestní odpovědnosti z 15 na 14 let. Pokud tato zákonná norma projde Senátem a podepíše ji prezident, začne platit od začátku roku 2007.

Otázka snížení hranice trestní odpovědnosti ze stávajících 15 na 14 let byla v posledních letech často diskutována na laické i odborné úrovni. Marešová¹⁷ shrnuje, že v současnosti lze odbornou i laickou veřejnost rozdělit do dvou skupin na základě upřednostňování či radikálního odmítání sankčního přístupu k řešení delikvence mládeže. V první skupině převažuje souhlasný postoj ke snížení hranice částečné trestní odpovědnosti (tj. zvláštním způsobem upravené trestní odpovědnosti mladistvých) ze současných 15 na 14 let, případně až na 12 let. Sankční přístup a případné snížení hranice trestní odpovědnosti preferují spíše terénní policisté, vězeňští pracovníci, pracovníci výchovných a diagnostických ústavů, část státních zástupců a soudců, větší část psychiatrů, psychologů a učitelů atd., tj. spíše pracovníci, kteří jsou v každodenním či častém styku s delikventní mládeží nebo s jejími oběťmi. K hlavním argumentům této skupiny patří:

- vysoká dětská kriminalita vyžaduje systémové opatření,
- děti by měly pocítit odpovědnost za své činy,
- trest má všeobecně preventivní účinek (odstrašení),
- děti zneužívají své beztrestnosti,
- současná generace dětí dospívá rychleji.

Ve druhé skupině převažuje zcela odmítavý přístup ke snížení hranice trestní odpovědnosti a některými zástupci z této skupiny je navrhováno dokonce zvýšení hranice trestní odpovědnosti na 16 let. V této skupině jsou zastoupeni zejména odborníci z výzkumné a vzdělávací sféry, část sociálních pracovníků

¹⁷ Marešová, 2000, s. 306-307

různých státních i nestátních humanitárních organizací, část soudců a státních zástupců. Tito odborníci akcentují zejména tyto argumenty:

- děti si nejsou schopny uvědomit závažnost svého jednání,
- odpovědnost za jejich činy by měli nést rodiče,
- důraz na důslednější výchovu a prevenci všeobecně,
- děti nemají doplácet na chyby rodičů, nedostatek péče a zájmu.

Domnívám se, že jsou-li zřízeny samostatné instituce určené pro řešení trestné činnosti dětí a mládeže a skutečně odpovědně pracují v zájmu dítěte i společnosti, může být dolní hranice trestní odpovědnosti velmi nízká, nebo vůbec žádná.

5. Příčiny delikvence

Chceme-li stručně analyzovat delikventní chování mládeže, je potřeba zastavit se u základních interpretací příčin jejich vzniku. Názory na příčiny zločinnosti a protispolečenského chování se měnily tak, jako se mění sám člověk a prošly zajímavým vývojem. Některé z nich jsou již z hlediska současné vědy neakceptovatelné, jiné koncepce či její části zůstávají podnětnou inspirací i současným odborníkům.

Současná kriminologie se zaměřuje na zkoumání vzniku delikventního chování z následujících čtyř dimenzí, z nichž každá akcentuje své hledisko¹⁸.

Jedná se o:

Biologicky orientované teorie – vycházejí z toho, že kriminalita je způsobená vrozenými biologickými vlastnostmi.

Psychologicky orientované teorie – obracejí pozornost na osobnost pachatele, jeho duševní stavy a psychické vlastnosti

Sociologicky orientované teorie – hledají příčiny kriminality ve společenském prostředí (v rodině, ve škole, v neformálních skupinách, na pracovišti)

Multifaktorové teorie – zdůrazňují hledisko komplexního působení více vnitřních i vnějších jevů, které se mohou podílet na vzniku delikvence

V současné době převažuje jednoznačně multifaktorový přístup ke kriminalitě jako složitému sociálnímu jevu. Odborníci usilují nevycházet striktně z nějaké konkrétní teorie nebo směru, ale pragmaticky vědeckými metodami se snaží potvrdit či vyvrátit vliv některých faktorů na vznik kriminality.

¹⁸ Sejčová, 2001, s. 41

Podívejme se nyní na některé z původních teorií vzniku delikventního chování blíže.

5. 1 Biologicky orientované teorie

Do této oblasti je možno zařadit již překonané teorie Lombrossovy o biologické determinaci kriminálního chování (typ „rozeného zločince“, frenologické koncepce vztahu mezi tvarem lebky a osobnostními vlastnostmi jedince), srovnávací studie jednovaječných a dvojvaječných dvojčat (možná existence shodné kriminality u jedinců se shodnou genetickou výbavou) či adopční studie (frekvence kriminality u adoptovaných dětí). Biologické teorie poukazují na fakt, že různá výbava či deficity organismu mohou narušovat normální socializaci a procesy učení. Zdůrazňují fakt, že kriminalitu predeterminuje genetická dispozice, dědičně podmíněný sklon nebo náchylnost ke kriminálnímu chování.

Zmiňme ještě možnou úlohu zjištěných biochemických a fyziologických symptomů a poruch v ontogenetickém vývoji delikventů¹⁹, např. :

- LMD, resp. syndrom ADHD (charakterizován výrazným neklidem, poruchou pozornosti a jemné motoriky, neurotickými projevy a souvisejícími poruchami chování, jako je zvýšená agresivita a impulzivita),
- abnormální EEG,
- nižší úroveň základní aktivace autonomního nervového systému (ANS),
- abnormality v chromozomální struktuře,
- poruchy osobnosti (zejm. antisociálního, hraničního, histriónského a narcistického typu).

Do skupiny biologicky orientovaných teorií řadíme také tzv. endokrinologickou teorii, jež se pokouší spojit delikventní chování jedince s poruchovou činností žláz s vnitřní sekrecí (hypofýzy, štítné žlázy, pohlavních žláz apod.), které prostřednictvím centrální nervové soustavy ovlivňují temperament a

¹⁹ Kovařík, 1999, s. 19

emocionalitu. Zejména v etiologii sexuálně deviantního chování lze k těmto vlivům významně přihlížet.

Shneme-li stručně základní rysy biologicky orientovaných teorií deviantního chování, lze učinit tyto závěry:

- biologické teorie usilují o výklad delikventního jednání jedince na základě vnitřních činitelů biologické povahy
- tyto teorie se snaží empiricky (prostřednictvím exaktních metod) zjistit příčiny delikvence, ale výrazně tendují k hledisku dědičnosti, jakési předurčenosti jedince páchat zločiny
- tyto teorie opomíjejí úlohu sociálního prostředí v genezi delikventního chování

Večerka²⁰ v této věci konstatuje, že odhlédneme-li od určitých nadějných přístupů biologického zaměření (např. psychofarmakologie), nepřinesl tento směr výraznější podněty ke zvýšení preventivního ani nápravně výchovného působení na delikventní jedince.

5. 2 Psychologicky orientované teorie

Příznivci psychologicky orientovaných teorií se snaží odhalit souvislosti mezi delikvencí jedince a jeho psychickými stavy a procesy. Jedním z pohledů je hledání souvislosti mezi inteligencí člověka a jeho sklonem k delikventnímu chování. V uplynulém století proběhly stovky výzkumů, které střídavě potvrzovaly a vyvracely tvrzení, že mezi delikventy je větší procento oligofreniků než v průměrné populaci. V současné době odborníci²¹ chápou působení snížené inteligence jako handicapu v procesu osvojení si základních mravních a sociálních norem a pochopení pojmů dobra a zla, morálního a nemorálního

²⁰ Večerka, 2000, s. 15

²¹ Sejčová, 2002, s. 47

chování. Osoby se sníženou inteligencí jsou proto často zneužívané pro trestnou činnost, jsou snáze ovlivnitelné závadným prostředím a negativními modely chování. Domnívám se také, že osoby s intelektovým podprůměrem jsou při páchání trestné činnosti častěji odhalitelní než inteligentnější pachatelé.

Svůj příspěvek k psychologickým teoriím přinesl H. J. Eysenck²² s tezí rozdílného sociálního podmiňování. Podle Eysencka lidské svědomí a společenská kontrola jednání fungují stejně jako systém podmíněných reflexů, jak je popsal Pavlov²³. Stanovil dimenzi extroverze, neuroticizmu a psychotizmu a typického delikventa popsal jako extroverta, který se nedostatečně učí a podmiňuje, je zarputilý, má sklon k bizarnímu chování, trpí nedostatkem citu a přemírou lhostejnosti k ostatním lidem. Podle něj delikventi nemají dostatečně vyvinuté svědomí, nedochází u nich k propojení delikventního chování a trestu, čímž se u takovýchto osob nevytvoří zábrany před delikventním chováním. Tuto Eysenckovu teorii ovšem nemůžeme absolutizovat, neboť zdaleka ne každý člověk s vyšší mírou extroverze a psychotizmu se stává delikventem.

Jiný pohled do této oblasti vnesli S. Freud a jeho pokračovatelé (F. Adler, E. Fromm) s psychoanalyticky orientovanou teorií kriminálního chování.

Tato teorie pojímá delikventa jako sociálně maladaptovaného jedince, který si v deliktu podvědomě odreagovává svůj neurotický konflikt. Do střetů se zde dostávají vnitřní psychické instance (Id, Ego, Superego), a to v dimenzi poruchového psychosexuálního vývoje jedince (hypotéza o násilném odstranění rodiče téhož pohlaví a incestuálním vztahu k rodiči opačného pohlaví), který vyvolává nevědomé pocity viny, zvýšené úzkosti a iracionální potřeby trestu s „očistným“ účinkem. U jedinců, kteří nejsou svoje jednání schopni úspěšně kontrolovat, může posléze dojít k deliktu, který je symbolickým výrazem vnitřní tenze.

²² Eysenck, 1964, 59

²³ I. P. Pavlov popsal systém podmíněných reflexů jako naučený, cestou opakování vytvořený psychický stav, který tvoří základ pro společensky očekávané nebo odchýlné jednání.

Teorie dále předpokládá, že vina je především na straně chování rodičů v nejranějších stádiích vývoje dítěte. Freud zdůrazňuje trvalé následky z působení stresových událostí a traumat prožívaných v raném dětství – zejména na úrovni nevědomí.

Pokusím se nyní shrnout základní rysy psychologicky orientovaných teorií deviantního chování:

- tyto teorie se orientují především na osobnost delikventa, charakter jeho kriminálního chování, přičemž postupně začleňují do své pozornosti i působení prostředí a jiných situačních momentů,
- tyto koncepce položily základ medicínskému a psychiatrickému přístupu k delikventním osobám a podnítily mj. využívání psychoterapeutických metod v péči o deviantní jedince,
- současné psychologicky orientované směry akcentují podíl psychosociálních faktorů při vzniku delikventního chování (odmítání jedince vlastními rodiči, nedůsledná a lhostejná rodičovská výchova, protispolečenské chování rodičů delikventů apod.).

5. 3 Sociologicky orientované teorie

Sociologie nepovažuje zločinnost za jev, který by se dal vysvětlit pouhou analýzou pachatele. Sociologicky orientované teorie kriminality se zaměřují též na společnost, společenské instituce, skupiny a jejich vztahy. Hledají též vysvětlení kriminality na úrovni kulturních a sociálních vlivů ve společnosti.

Nahlédněme nyní společně s Kovaříkem²⁴ do několika sociologických koncepcí, které nabízejí podnětné vhledy do procesu rozvoje kriminálního chování.

• teorie přetížení

Tato teorie vychází z předpokladu, že chlapci z nižších sociálních vrstev mají aspirace odpovídající cílům střední třídy. Vzhledem ke své nedostatečné

²⁴ Kovařík, 1999, s. 18

socializaci však nejsou s to obstát ve školní a pracovní soutěži, což vede ke ztrátě sebeúcty a k posunu směrem k delikventnímu chování. Jedním z hlavních faktorů neadekvátní socializace je podle autorů tohoto pojetí okolnost, že rodiče z těchto vrstev tendují k permissivnějšímu přístupu a méně kontrolují chování svých synů.

• **teorie sociální kontroly**

Podle této teorie jsme všichni od své přirozenosti antisociální a je to právě nedostatek kontroly a nezdar procesu socializace (především v rodině), co vede ve svých důsledcích k delikventnímu chování. Neúspěch socializace s sebou nese nedostatek sociální kompetence a přispívá k napětí a frustraci mladistvých, kteří nejsou schopni dosáhnout svých sociálních a ekonomických cílů.

• **teorie anomie**

Zde je na místě pokusit se stručně vystihnout původní Durkheimovu myšlenku o stavu anomie, tedy jak uvádí Munková²⁵, jistě bezzákonnosti, beznormnosti, zejména ve smyslu morální regulace. Jde tedy o stav, kdy jsou instituce sociální kontroly ve společnosti oslabeny (prudké společenské změny, revoluce), dochází ke zvýšení protispoločenského jednání, zejména ze strany mládeže. V jejich řadách pak mylně panuje názor, že svržený řád byl ve všech dimenzích zločinný, prakticky všechny platné autority selhaly a nyní je téměř vše dovoleno. Tato teorie může významně korelovat s výrazným nárůstem kriminality mládeže v České republice po převratu v roce 1989.

• **koncept silné a slabé sebekontroly**

Havrdová²⁶ spolu s původci této myšlenky, Gottfredsonem a Hirshi, hledá odpověď na otázku, proč většina z nás nepodlehla deviantnímu stylu života a zda je možné zvýšit vnitřní sebekontrolu a disciplínu pomocí sociální kontroly. Autoři se pokoušejí najít rozdíl mezi řádnými členy společnosti a delikventy a

²⁵ Munková, 2001, s. 34

²⁶ Havrdová, 2004, s. 3

nacházejí odpověď v konceptu „silných a slabých sociálních pout“. Hirshi uvádí čtyři typy sociálních pout : připojení, odevzdání, účast a víra. Zeslabování sociálních pout může vést k deviantnímu chování. Jedinci se slabou sebekontrolou (např. hyperaktivní nebo naopak flegmatictí) a přerušným sociálním poutem jsou více ohroženi kriminálním rizikem. Tímto způsobem teorie spojuje individuální, sociální a situační predikátory deviantního chování. Proto je důležité posilovat sociální pouta a přes ně pak sebekontrolu jedinců. Proces posilování přes tradiční sociální instituty nebo přes účelově zřízené sociální iniciativy a programy sociální intervence by se pak měl stát základem úspěšné socializace rizikových mladých členů každé společnosti.

● **teorie sociálního učení**

Chování je osvojováno v procesu přímého pozorování, experimentování a posilování, jak pozitivního, tak negativního. Projevy chování jsou napodobovány a poté povzbuzovány či omezovány. Nekompetentní a nepřiměřené rodičovské chování, dle teorie sociálního učení, významně přispívá k pozdější delikvenci dětí. Příčinou je především nekonzistentní, nedůsledné či zavádějící sociální učení. Svůj význam má i tzv. sociální dědičnost, tj. hloubka identifikace dítěte s rodičem, imitování jeho rolí i trvale působících vlivů rodičovské výchovy a její kvalita.

● **etiketizační teorie**

Tento směr akcentuje důsledky společenské reakce na kriminální jednání, resp. podezření z kriminálního jednání. Pokud dítě či mladistvý internalizuje získané negativní označení, mění se jeho sebepojetí, vnitřně přijímá tuto „nálepku“, což může vést ke skutečné kriminální kariéře a začlenění se do deviantně orientované subkultury. Tento fakt je nutné mít na zřeteli zejména v situacích, kdy je dítě podezřelé ze spáchání či spoluúčasti na deliktu, konfrontováno se spolužáky, ostatními vrstevníky, rodiči, pedagogickými pracovníky. Citlivý přístup a aplikace principu presumpce neviny (nejsou-li jasné důkazy o vině) by měly patřit k základní výbavě řešitelů kriminálního selhání dítěte.

Shrňme tedy základní rysy sociologicky orientovaných teorií delikvence:

- tyto teorie hledají vysvětlení kriminality ve sféře kulturních a sociálních vlivů ve společnosti,
- snaží se orientovat „boj“ s kriminalitou do oblasti zlepšení sociálního prostředí, zejm. do tzv. mikroprostředí každého jedince (rodina, komunita, škola),
- sociologické modely kriminality berou v potaz též sociální faktory jako je např. nezaměstnanost, úroveň bydlení, úplnost rodiny, rasové vlivy apod.

5. 4 Koncepce psychické deprivace a subdeprivace

Ráda bych se zmínila o koncepci Pražské školy dětské a vývojové psychologie, který vytvořili Langmeier a Matějček²⁷, resp. o koncepci víceúrovňové psychické deprivace, resp. subdeprivace. Tento model zohledňuje jednak faktor prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, a zároveň i samotnou osobnost dítěte.

Víceúrovňová koncepce psychické deprivace a subdeprivace vychází se čtyř základních determinant:

1) psychické potřeby

Kromě uspokojování základních biologických potřeb jako je např. vzduch, strava a teplo, je pro zdravý a zdárný vývoj jedince nezbytné i uspokojování potřeb psychických. Dítě potřebuje vyrůstat v prostředí stálém, srozumitelném a citově vřelém. Langmeier a Matějček formulovali následující pětici psychických potřeb každého jedince:

²⁷ Matějček, 1991, s. 79

- potřeba náležité stimulace

Dítě potřebuje být zásobeno podněty přiměřenými co do množství, míry i rozmanitosti tak, aby se mohlo stát aktivním a vnímavým.

- potřeba smysluplného světa

Dítě musí vstupovat do světa krůček po krůčku, v podnětech je třeba určitý řád, který je dítěti srozumitelný.

- potřeba životní jistoty

Dítě potřebuje pro potvrzení svých bazálních jistot stabilní citový vztah.

- potřeba identity

Dítě si potřebuje najít své místo ve světě, sociálně se začlenit.

- potřeba životní perspektivy

Otevřená budoucnost je dítě zdrojem naděje, uzavřená budoucnost naopak zdrojem zoufalství.

Uvedené potřeby se samozřejmě netýkají jen dětství, ale provázejí nás celým životem. Podle deprivací teorie má dlouhodobé neuspokojování či nedostatečné uspokojování těchto potřeb za následek psychické strádání, které může mít (v závislosti na jeho hloubce a délce) různě dlouhodobé následky. Tyto následky mohou nabývat podoby mírného vývojového opoždění, přes celkové zaostávání a citovou plochost až po vážné poruchy sociální adaptace (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997). Dojde-li k tomu, že je zmařeno aktuální dosažení určité potřeby, jedná se o frustraci, která mívá za následek pokles úrovně činnosti na primitivnější úroveň. Základními způsoby vyrovnávání se s frustrací je útok a únik. Opakované frustrace pak podmiňují vznik psychické deprivace a s ní často spojený patologický vývoj osobnosti.

2) vzájemnost čili interakce

Z hlediska psychické deprivace nás zajímá především její nedostatek či neuspořádanost v oblasti požadavků a jejich uspokojení. Pokud např. dítě neuspokojuje základní potřeby nezralých rodičů či dokonce stojí v cestě jejich vlastního uspokojení, je významně ohrožena aktivace a rozvoj jeho psychických

potřeb. Případná odezva dítěte je nejednoznačná a pro rodiče neuspokojivá, posilující tak jejich původní postoje. Hovoříme pak o tzv. cirkulární kauzalitě. Její pozitivní podobu je možné charakterizovat slovy „šťastní rodiče mají šťastné děti“.

3) biodromální cyklus

Hledisko životní dráhy jedince zohledňuje, že každá životní etapa má svou důležitou křižovatku, svou psychosociální krizi. Například v období dospívání je silně aktualizována potřeba identity, vztahování se k určitému širšímu celku spolu s vědomím vlastní jedinečnosti. V tomto období se rozhoduje, zda mladistvý nalezne své místo ve světě a ve společnosti, což je předpokladem, aby se mohl někomu „dát“ – v přátelském či partnerském vztahu. Identita je tak předpokladem odpovědné intimity a ta zase podmínkou plodné, tvůrčí generativity. Nejsou-li jednotlivé krize zvládnuty a vyřešeny, chybí zázemí a potřebné zdroje pro rozvoj vlastní osobnosti.

4) rozlišení rovin výchovy

V rovině vztahů je podstatné, že jen osoba, kterou dítě přijme a dá jí důvěru, může být dítěti průvodcem primární socializací a skutečným uvaděčem do světa – což je vlastní podstatou výchovy.

Rovina modelů a vzorů je pro dítě podstatná v období, než si osvojí řeč natolik, aby se o zkušenostech těch druhých mohlo dozvídat prostřednictvím řeči. Obdiv k osobě, které dítě důvěřuje a která je mu vzorem, se stává hnací silou identifikací, jež jsou později základem přijmutí vlastní identity.

Nyní může následovat **rovina poznatků a informací**. Tyto zdroje jsou důležité pro formování dítěte jen tam, kde došlo k naplnění rovin předchozích. Primární výchova a rovněž i primární prevence začíná na rovině vztahové.

Neméně důležitou okolností je postupné rozšiřování základních sociálních okruhů dítěte, které tvoří především rodina, škola a vrstevníci. Zde také nejčastěji dochází k rizikovým životním situacím. Se zřetelem k tématu této

diplomové práce je možno konstatovat, že do těchto sfér je také namístě směřovat prevenci kriminality.

5. 5 Model prediktorů delikventního chování

Závěrem malého exkurzu do oblasti vzniku, geneze a projevů delikventního chování u dětí a mládeže bych ráda zmínila model prediktorů (spouštěčů) delikventního chování, jak jej popisuje Kovařík²⁸

Model nabízí popis kognitivních procesů, které přispívají k rozvoji kriminálního chování a uvádí pět základních kategorií prediktorů, které prokazatelně korelují s delikvencí a recidivující delikvencí (viz. schéma č. 1)

Lze konstatovat, že interakce prediktivních faktorů a jejich kumulativní působení vede k rozvoji delikventního chování. Čím hůře je dítě zvladatelné a čím méně jsou jeho rodiče kompetentní a důslední, tím spíše bude v budoucnu ohroženo sklonem k delikventnímu chování. Stejně tak nízký příjem rodin, rodiny, s otcem recidivistou či alkoholikem nebo s duševně nemocnou matkou, poskytnou dítěti méně nezbytné socializační rodinné zkušenosti, citové vřelosti, zájmu a lásky. Takoví rodiče postrádají potřebné rodičovské schopnosti a dovednosti a nebo se zabírají více svými vlastními problémy. Vysoký počet sourozenců může vést k nedostatku pozornosti, která je jednotlivým dětem věnována. Výskyt trestné činnosti mezi sourozenci ukazuje, že v rodině již k patologickým stavům došlo, zároveň pak poskytuje ostatním členům rodiny negativní sociální vzor.

²⁸ Kovařík, 1999, s. 21

Schéma č. 1 – Prediktory kriminálního chování

RODINNÉ CHARAKTERISTIKY

nízký příjem rodiny
otec s kriminálním či alkoholik
psychotická matka
mnoho sourozenců
sourozenci s kriminální kariérou

PŘÍLEŽITOSTI A ZKUŠENOSTI

škola
vrstevníci
modely rolí
zkušenosti
média

RODINNÉ ZKUŠENOSTI

nedostatek lásky a vřelosti
nedostatek pozornosti
nedostatek důsledných odměn
nedostatek důsledných trestů
pracovní příležitosti

TĚLESNÁ CHARAKTERISTIKA

pomalý autonom. nerv.systém
abnormální EEG
neurologický nález
porodní komplikace
mozkové poškození

SIGNÁLY PREDELIKVENTNÍHO CHOVÁNÍ

6-12 let (neposlušnost, ohrožování druhých, krádeže, lhaní, provokace, potulky, záškoláctví)
od 12 let (abusus alkoholu, drog, kouření, promiskuita, rvačky)
antisociální postoje
agresivita
školní neúspěch

TRESTNÁ ČINNOST

vysoká korelace mezi juvenilní a dospělou kriminalitou
věk první vazby koreluje s počtem budoucích vazebních trestů
recidiva

6. Prevence kriminality dětí a mládeže

6. 1 Předmět a členění prevence kriminality

Předmětem prevence kriminality jsou dle Vlčka a Zapletala²⁹ veškeré aktivity směřující k předcházení páchaní trestných činů, ke snižování jejich výskytu cestou zamezení páchaní nebo neutralizací příčin a podmínek vzniku trestných činů. Patří sem opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality, ať již omezením kriminogenních příležitostí nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů. Prevencí tedy rozumíme pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započatím, případně před jejím pokračováním. Stručněji si dovoluji definovat prevenci kriminality jako ochranné opatření, které je učiněno za účelem předejit spáchání delikventního jednání či trestného činu. Obě uvedené definice akcentují charakter opatření, která předcházejí kriminálnímu (delikventnímu) jednání s cílem mu zabránit.

V odborných kruzích se dle Večerky³⁰ nejčastěji setkáváme s následujícím dělením prevence kriminality:

Prevence sociální

Představuje aktivity ovlivňující proces socializace a sociální integrace a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány za klíčové příčiny páchaní trestné činnosti. Sociální prevence je součástí sociální politiky státu. Efektivita sociální prevence je obtížně statisticky měřitelná. Je možné pouze kvalifikovaně odhadovat míru sociálních perspektiv objektů preventivního působení (všech občanů či cíleně vybrané skupiny obyvatel).

²⁹ Zapletal, 1994, s. 18

³⁰ Večerka, 1997, s. 7-12

Prevence situační

Svojí podstatou vychází ze zkušeností, že určité druhy kriminality se objevují v určité době, na určitých místech a v určitou dobu. Prostřednictvím opatření režimové, fyzické a technické ochrany se snaží kriminogenní podmínky minimalizovat. Nejefektivněji působí při omezování majetkové trestné činnosti.

Prevence viktimnosti a pomoc obětem trestných činů

Tento druh prevence je založen na konceptech bezpečného chování, diferencovaného s ohledem na různost kriminálních situací a psychickou připravenost ohrožených osob. Jde o skupinové i individuální zdravotní, psychologické a právní poradenství, trénink v obranných strategiích a propagaci technických možností ochrany před trestnou činností. Prevence viktimnosti užívá metod sociální i situační prevence, a to podle míry ohrožení na primární, sekundární i terciární úrovni.

Primární prevence

Primární prevencí rozumíme aktivity výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské, zaměřené zpravidla na nejširší veřejnost. Akcentována je preventivní práce spojená s pozitivním ovlivňováním dětí a mládeže ve smyslu využívání jejich volného času. Jde o to zaměřit se na podmínky pro vznik sociálně patologických jevů v jejich jednotlivých podobách.

Sekundární prevence

Zabývá se rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti. Zaměřuje se na sociální patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, vandalismus, interetnické konflikty, nezaměstnanost). Tento stupeň prevence má zabránit dalšímu rozvoji existující sociální patologie.

Terciární prevence

Terciární prevence spočívá v resocializaci kriminálně narušených osob (tj. pomoc při hledání pracovního uplatnění, rekvalifikace, sociální a rodinné poradenství, pomoc při získání bydlení). Cílem je rekonstrukce nefunkčního sociálního prostředí jedince.

Těžiště primární a sociální prevence spočívá v rodinách, školách, obcích a společnosti jako takové. Sekundární a terciární prevence je s ohledem na odbornou náročnost jednotlivých aktivit záležitostí resortů Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva zdravotnictví a Ministerstva spravedlnosti.

Odpovědnost za opatření situační prevence nesou především občané a obce.

V rámci vymezených kompetencí i MV, resp. Policie ČR.

Schéma č. 2 - Prevence kriminality mládeže³¹

PREVENCE	Primární	Sekundární	Terciární
ZAMĚŘENÍ	Celá generace	Rizikové skupiny mládeže	Mládež s kriminální historií + oběti tr. činů
Sociální <i>orientovaná na společenské faktory</i>	opatření směřující k podpoře hodnotového systému odmítajícího nezákonné jednání	úzce cílená opatření zaměřená na konkrétní druhy rizikových skupin v rozlišení dle věku, míry a druhu ohrožení	resocializační opatření uplatňovaná v průběhu výkonu trestu i po propuštění
Situační <i>Orientovaná na omezování osobních, místních a časových faktorů</i>	zvyšování informovanosti a možnosti ochrany proti kriminalitě a o správném chování v případě výskytu trestného činu	Zhoršení podmínek pro páčání kriminality a opatření organizační (Policie)	Zvýšení míry objasněnosti trestných činů a zhoršení podmínek pro páčání konkrétních druhů kriminality
Viktimnosti <i>Orientovaná na bezpečné jednání</i>	Zvyšování informovanosti o možnosti ochrany proti nejčastěji se vyskytujícím druhům kriminality a o správném chování při ohrožení	Cílené zvyšování informovanosti a ochrany proti nejčastěji se vyskytujícím druhům kriminality	Psychologická, zdravotní a právní pomoc a poradenství, odškodňování obětí.

³¹ Schéma převzato a upraveno ze zdroje: Schéma prevence kriminality. In Metodika přípravy prevence kriminality na místní úrovni doporučená RVPK MVČR, 1996, s. 5

6. 2 Věková přiměřenost prevence kriminality dětí a mládeže

Jedním ze základních kamenů úspěšně vedené prevence kriminality mládeže je její včasné a dlouhodobé působení. Kdy je tedy vhodné začít s preventivními aktivitami?

Věk od narození do 3 let je rozhodující pro pozdější vytváření vlastní sebedůvěry a vlastní identity. Ty se mohou rozvinout pouze v bezpečném, klidném a láskyplném prostředí. Ve věku od 3 do 6 let je možné začít s prevencí negativních jevů, které děti obklopují (kouření, alkohol, léky). Informace by měly být podpořeny prakticky příkladným chováním nejbližších osob. V tomto věku je chování nejbližších (členů rodiny) osob pro dítě nejvýznamnějším vzorem.

V mladším a středním školním věku (tj. do 12 let věku dítěte) je položen významný základ pro vnímání odpovědnosti jako hodnoty v životě člověka. Promítá se do jednání, spolupráce a plnění úkolů a těmito aktivitami se dále rozvíjí. Je to též období vytváření a rozvoje pestrých sociálních vztahů (k rodičům, prarodičům, vrstevníkům, učitelům, sousedům ...). Je velmi důležité o jakou kvalitu sociálních vztahů jde, zda tyto vztahy přispívají k požadovanému sociálnímu vyžívání, které je předpokladem budoucí integrace do společnosti. Velmi záleží na kvalitě socializace především v rodině a ve škole, kterou významně ovlivňuje prostředí pozitivně podnětné a ustáleně bezpečné, příznivé pro formování hodnoty sama sebe, adekvátního sebevědomí, sociálních dovedností v oblasti jednání a komunikace a přiměřeného hodnotového systému.

Období adolescence je jedno z nejdynamičtějších a nejsložitějších období v životě člověka vůbec. Je to období vzdoru, revolty, ale také touhy uplatnit se, najít osobní smysl svého života, perspektivy budoucnosti. Je to též období prvních zkušeností žít podle svých představ a hodnot. Najít odpovídající prostředky k osamostatnění se však není jednoduché. Vyžaduje to sladění

individuálních potřeb s očekáváním a potřebami širšího společenství. Složitosti a problémy této vývojové etapy zvyšuje vysoké ohrožení šikanou, extremismem, návykovými látkami. V konfrontaci s nároky kladenými na mladého člověka na jedné straně a s jeho připraveností tyto nároky zvládat na straně druhé leží zdroj sociálního selhávání častěji se vyskytující u dospívajících než u dospělých.

Shrneme-li toto hrubé rozdělení věkových etap dětí a mládeže, je možné konstatovat, že dalším důležitým hlediskem při stanovení preventivních strategií je jejich přiměřenost ve smyslu použitých technik, oblastí působení a věku dítěte.

6. 3 Chybějící legislativa v oblasti prevence kriminality

Zákonná úprava aktivit v oblasti prevence kriminality v ČR dosud zcela chybí. Jistě nelze považovat za uspokojivý stav, kdy se neví přesně kdo, kdy, za jakých podmínek a jakým způsobem může intervenovat v oblasti prevence. Potřebný legislativní rámec by přitom mohl přinést mnoho užitečných a praktických počinů v mnoha oblastech každodenního života našich občanů, ať už jde o vymezení preventivních aktivit v rámci výchovného působení na školách, při architektonickém plánování nových lokalit či stanovení pružných a funkčních přístupů při vyhledávání a práci s rizikovými jedinci. Zákon v této oblasti by dle Večerky³² měl určit vyvážený poměr mezi ochranou lidských práv a svobod a včasnou identifikací problémů, které vedou občana na asociální životní cestu. Zákon o prevenci by mohl definovat několik ústředních zásadních preventivních témat, která budou naplňována na území celého státu. Chybějící legislativa v současném pojetí preventivní politiky bohužel umožňuje výrazně diferencovaný přístup k preventivním opatřením v jednotlivých regionech. Výsledkem tohoto roztržitého přístupu je často migrace negativních projevů chování z regionů (čtvrtí, oblastí) preventivně podchycených do oblastí prevencí nezasažených.

³² Večerka, 2004, s. 91

6. 4 Organizace prevence kriminality dětí a mládeže v České republice

V České republice je prevence kriminality dětí a mládeže organizována na třech úrovních: (viz. příloha č. 1)

1. meziresortní úroveň

Činnosti na této úrovni jsou realizovány Republikovým výborem pro prevenci kriminality (dále jen Republikový výbor).

Republikový výbor je meziresortní iniciační, koordinační a metodický orgán zřízený při Ministerstvu vnitra ČR, předmětem jehož činnosti je vytváření koncepce preventivní politiky vlády České republiky na meziresortní úrovni a její konkretizace na místní úrovni. Současně odpovídá za zpracování materiálů pro jednání vlády České republiky z oblasti prevence kriminality. Schvaluje žádosti o dotace na projekty prevence kriminality předložené městy a obcemi.

Výsledkem meziresortní spolupráce je vybudovaný systém prevence kriminality, který se opírá o resortní preventivní programy, programy prevence kriminality na místní úrovni, aktivity Policie ČR, nestátních neziskových organizací i podnikatelských subjektů. V Republikovém výboru jsou zastoupena především jednotlivá ministerstva jako ústřední orgány státní správy, dále pak Nejvyšší státní zastupitelství, Policejní prezidium, GŘ Vězeňské služby, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Probační a mediační služba, Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky či Rada vlády pro záležitosti romské komunity.

2. resortní úroveň

Programy prevence kriminality vycházejí z věcné působnosti jednotlivých ministerstev, obohacují jejich běžné činnosti o nové prvky a přístupy a ovlivňují tvorbu příslušné legislativy.

Významný podíl na přípravě a realizaci programů prevence kriminality mají především:

Ministerstvo vnitra

- akcentuje zejména problematiku situační prevence, zabezpečování preventivně informačních činností Policie ČR občanům a zkvalitnění vyšetřování trestné činnosti dětí a mládeže a trestné činnosti páchané na mládeži.

Ministerstvo spravedlnosti

- provádí rekodifikaci trestního práva, vč. trestního práva mládeže.

Ministerstvo práce a sociálních věcí

- podílí se na tvorbě a uplatňování legislativních opatření, např. Zákona o sociálně právní ochraně mládeže a Zákona o sociální pomoci a realizaci rodinné a zaměstnanecké politiky státu.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

- o úloze a rozsahu působnosti Ministerstva školství pojednává část 7. této diplomové práce.

3. místní úroveň

Do této úrovně jsou zapojeny orgány veřejné správy, policie, nevládní organizace a další instituce působící přímo v obcích. Podstatou systému prevence kriminality na místní úrovni je optimální rozložení působnosti v oblastech sociální a situační prevence s ohledem na znalost místní situace, potřeby komunity i možnosti zapojení jednotlivých lokálně působících organizací.

6. 5 Programy prevence kriminality dětí a mládeže na místní úrovni

Zkušenosti z realizovaných preventivních projektů ukazují, že z hlediska účinnosti jsou nejefektivnější programy prevence kriminality na místní úrovni. Obecně představují systém metodické, koncepční a finanční podpory ze strany ústředních orgánů státní správy a samosprávy při vzniku programů prevence kriminality ve městech a obcích zatížených vysokou mírou kriminality a dalšími kriminálně rizikovými jevy.

Podstatou těchto programů je součinnost orgánů státní správy, samosprávy, policie a nestátních neziskových organizací. Jejich záběr je podmíněn místní situací v oblasti vývoje sociálně patologických jevů, potřebami, zájmem a schopnostmi lidí a finančními prostředky. Jde o iniciaci a komplexní podporu aktivit situační a sociální prevence.

Typickými realizátory projektů prevence kriminality dětí a mládeže na místní úrovni jsou např. domy dětí a mládeže, nestátní neziskové organizace (občanská sdružení, charita), církve, sportovní kluby, obecní samosprávy, školy, střediska výchovné péče, dětské domovy, Policie ČR – preventivně informační skupiny, pedagogicko-psychologická poradny nebo podnikatelské subjekty.

Předpokladem úspěšnosti prevence kriminality v místě je provázaná spolupráce mezi orgány státní správy, samosprávy, policií, občany a nevládními organizacemi. Projekty prevence na místní úrovni (obec, město) směřují k podchycení sociálních příčin trestné činnosti, tedy:

- k podpoře rodiny obecně a k sociální práci s delikventy a jejich rodinami
- k podpoře předškolních a školních vzdělávacích programů,
- k podpoře zdravého životního stylu,
- ke zlepšení příležitostí pro využití volného času a rekreace,
- k podpoře rozvoje individuální a sociální odpovědnosti mládeže.

Východiskem pro zpracování preventivního programu obce je analýza bezpečnostní situace. Měla by zahrnovat rozbor kriminálních policejních statistik, sociologické šetření vnímání pocitu bezpečnosti občanů, sociální a demografickou analýzu obce (s akcentem na pachatele mladší 15 let, resp. 18 let). Dále musí detailně zmapovat aktivity orgánů státní správy, samosprávy, policie, nevládních organizací a dalších institucí, které působí v oblasti prevence kriminality. Na základě rozboru a v souladu s metodickým doporučením Republikového výboru pro prevenci kriminality může obec zpracovat Komplexní program prevence kriminality, jehož finální verzi schvaluje zastupitelstvo obce. Tím se programu dostane politické závaznosti, tj. může být financován z rozpočtu obce, kontrolován a vyhodnocován.

Projekt Partnerství

Jedním z aktuálních projektů na poli prevence kriminality na místní úrovni je program Partnerství, který navázal na dlouhodobý projekt Komplexní součinnostní program prevence kriminality na místní úrovni (zkráceně KSP) z let 1997-2004. Hlavním cílem nového celostátního projektu je zvyšování pocitu bezpečí občanů a snižování kriminality ve městech a obcích.

Na základě studia podkladových materiálů zveřejněných na webových stránkách Ministerstva vnitra i na základě vlastních šetření v této oblasti se domnívám, že koncepce nového Programu Partnerství je do jisté míry krokem zpět. Jak uvádí metodika přípravy tohoto preventivního programu³³, je základním předpokladem realizace Programu Partnerství *analytická, signalizační a iniciativní role Policie ČR*. Současně tato metodika uvádí, že *návrhy na zařazení obcí do Programu Partnerství podávají ve stanoveném termínu ředitelé oblastních ředitelství Policie ČR řediteli správy kraje Policie ČR*. Dále si Policie ČR bere za své právo rozhodovat o *aktuálnosti a naléhavosti řešení situace* a dokonce o *úrovni*

³³ "Metodika přípravy programu prevence kriminality na místní úrovni – Partnerství" byla schválena Republikovým výborem pro prevenci kriminality v březnu 2004.

připravenosti obce realizovat program. Abych byla ve výčtu nových kompetencí Policie ČR ve věci rozhodování o zařazení obce do Programu Partnerství úplná, dodávám, že poté, co jednotlivé obce zpracují návrhy projektů dojde k jejich výběru na centrální úrovni ve výběrové komisi. Ta je tvořena ze 4 členů z řad Policie ČR (jeden z nich komisi předsedá), dvou pracovníků KÚ, po jednom pracovníku z Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství a Ministerstva vnitra a jednoho člena vlády pro záležitosti romské komunity. To tedy znamená, že ve výběrové komisi bude pět pracovníků Policie ČR a MV a pět pracovníků z jiných resortů. V nerozhodných případech má dle jednacího řádu výběrové komise předseda při hlasování dva hlasy. Souhlasím tedy s Večerkou³⁴, že existuje závažné nebezpečí, že Policie ČR bude upřednostňovat především takové projekty, které nejvíce vyhovují jejím bezpečnostně strategickým kritériím. Domnívám se, že tento přístup jde proti aktuálním záměrům prevence, a to ve smyslu zvýraznění role represivních orgánů při výběru preventivních programů. Současně vzniká nebezpečí, že výběrovou komisí budou preferovány nákladné projekty situační prevence (např. kamerové systémy) na úkor rozvoje prevence sociální.

Tolik obecně k možnostem v oblasti prevence delikventního chování dětí a mládeže. Nyní se zaměříme blíže na konkrétní možnosti prevence, které současná právní úprava a vlastní kreativita odpovědných pracovníků dává škole a lokální komunitě.

³⁴ Večerka, 2004, s. 92

7. Možnosti školy v systému prevence delikvence dětí a mládeže

7. 1 Komunikace rodiny a školy

V dnešní době se často setkáváme s názorem, že vzhledem k životnímu stylu a tempu typické české rodiny škola stále výrazněji měrou přejímá zodpovědnost nejen za vzdělání dětí, ale i za jejich výchovu – kulturní, společenskou, partnerskou, mravní, zdravotní apod. Je však potřeba mít na zřeteli, že význam pro výchovu dítěte mají také rané zkušenosti a prožitky, které dítě získává v rodinném prostředí. Model, který mu poskytuje jeho rodina, je pro jeho socializaci určující. Škola rodičům pomáhá v rozvoji dítěte tím, že jej vzdělává a poskytuje prostor pro získání dovedností žít ve skupině vrstevníků, respektovat autoritu dospělých a učit se pravidlům soužití ve formální společenské instituci. Sebelepší preventivní koncept není úspěšný, pokud spolu učitel a žák neumějí komunikovat, tedy pokud mezi nimi není vytvořen fungující partnerský vztah. Je na místě si uvědomit, že pro mnohé děti jde často, hned po rodičích, o druhý nejdůležitější sociální vztah.

Pokud není využita příležitost, kdy rodiče jsou motivováni ke spolupráci, není snadné později navázat vzájemnou komunikaci. Pro praktickou realizaci komunikace mezi rodinou a školou v období vstupu dětí do školy existuje několik projektů, které se osvědčily na mnoha školách. Všechny obsahují interaktivní prvky předpokládající spoluúčast dětí, rodičů a pedagogů. Důležitý je prostor pro neformální setkávání a vytváření společenských vztahů školy a veřejnosti. Velmi efektivní je možnost účasti rodičů ve výuce a jejich podílu na výchovných a vzdělávacích činnostech organizovaných školou.

7. 2 Komunitní škola

Jednou z cest jak vybudovat a především trvale rozvíjet spolupráci školy, rodiny a veřejnosti je pojmout školu jako přirozené společenské centrum a duchovní, kulturní i materiální zázemí lokální komunity. Lorenzová³⁵ uvádí, že komunitní škola je v podstatě důslednou realizací myšlenky otevřeného vyučování, resp. otevřené školy. V demokratických zemích jde o běžný a ověřený model a i v České republice se po roce 1989 řada škol (zvláště v menších sídlech) vydala touto cestou.

Komunitní škola je vždy unikátem, stejně jako jsou jedinečné podmínky, možnosti, lidské a finanční zdroje každé lokální komunity. Obecně lze však uvést následující myšlenky a přístupy, které jsou pro pojetí komunitní školy typické³⁶:

- v místě své působnosti vychází vstříc vzdělávací poptávce širší veřejnosti (např. pořádá jazykové kurzy či umožňuje v čase mimo vyučování využití školního přístupu na Internet či PC vybavení pro potřeby občanů),
- poskytuje žákům nabídku volnočasových aktivit (organizuje zájmové kroužky, vede sportovní oddíl apod.),
- vztahuje školní kurikulum k životu v komunitě,
- úzce spolupracuje s rodiči svých žáků formální i neformální cestou,
- spolupracuje s místním zastupitelstvem a zřizovatelem,
- pěstuje v dětech pozitivní vztah k obci, ve které žijí,
- je otevřena spolupráci s místními institucemi a podnikatelskými subjekty,
- je centrem kulturního a společenského života obce (pořádá koncerty, divadelní představení, sportovní klání),

³⁵ Lorenzová, in Kraus, 2001, s. 141

³⁶ Lorenzová, in Kraus, 2001, s. 139-140

- poskytuje sociální služby komunitě (např. umožňuje využití školních prostor pro setkávání seniorů či nabízí stravování pro sociálně slabší občany).

Domnívám se, že úspěšně realizovaná myšlenka komunitní školy je jednou z cest, jak pozitivně upravit klima v celé lokální komunitě. Svojí otevřeností, pozitivním přístupem k aktuálním problémům v obci a ochotou podílet se na rozvoji komunitního života získávají všichni – žáci, učitelé, rodiče i veřejnost.

7. 3 Školní preventivní programy

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále ministerstvo) má stěžejní podíl v primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v České republice. V oblasti protidrogové primární prevence bylo ministerstvo pověřeno³⁷ koordinací primární protidrogové prevence na meziresortní úrovni. Je to dáno nejen celkovým počtem dětí, žáků a studentů vzdělávajících se ve školách, ale také délkou působení školního prostředí na ně. Školní vzdělávání má velmi významnou funkci v oblasti formování osobnosti mladých lidí a vše, co se v tomto období nepodaří, se jen velmi obtížně napravuje v období dospělosti. Z tohoto důvodu je oblasti prevence sociálně patologických jevů u školní populace věnována mimořádná pozornost, a to nejen ze strany ministerstva, ale i všech dalších složek podílejících se na řízení školství, zvláště pak krajů a obcí.

Ministerstvo v oblasti prevence sociálně patologických jevů plní několik důležitých úkolů. Jednak je to stanovení základních strategií v daných oblastech a určení priorit na budoucí období. Současně pak zajišťuje materiální, personální a finanční podmínky nezbytné pro vlastní realizaci prevence ve školství.

³⁷ Uloženo Usnesením vlády č. 549/2003 O posílení národní protidrogové politiky

Činnost resortu školství, mládeže a tělovýchovy zahrnuje především aktivity v oblastech prevence těchto sociálně patologických jevů:

- násilí a šikanování,
- záškoláctví,
- kriminality, delikvence, vandalismu a jiných forem násilného chování,
- ohrožení mravnosti a ohrožování mravní výchovy mládeže,
- xenofobie, rasismu, intolerance a antisemitismu,
- užívání návykových látek (alkohol, kouření, drogy, anabolika, medikamenty)
- netolismu (virtuálních drog) a patologického hráčství (gambling)
- komerčního sexuálního zneužívání dětí,
- syndromu týraných a zneužívaných dětí
- sekt a sociálně patologických náboženských hnutí.

Důraz je kladen zejména na specifickou primární prevenci, tj. systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s dětmi, u niž lze v případě absence preventivních aktivit předpokládat další negativní vývoj.

Ráda bych v této věci zdůraznila často opomíjenou úlohu nespecifické primární prevence, jejímž obsahem jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit. Programy nespecifické prevence (např. různé volnočasové aktivity) by byly žádoucí i v případě, že by neexistovaly sociálně patologické jevy, tj. bylo by i v takovém případě smysluplné tyto programy rozvíjet a podporovat.

Aktuálně je Ministerstvem školství definována strategie primární prevence sociálně patologických jevů na období 2005-2008; mezi její základní pilíře patří:

- výchova ke zdravému životnímu stylu,
- rozvoj a podpora sociálních kompetencí,
- zkvalitnění koordinace specifické primární prevence mezi resorty.

Minimální preventivní program

Základní nástroj realizace prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy představuje Minimální preventivní program, který je komplexním systémovým prvkem v realizaci preventivních aktivit v základních školách, středních školách a speciálních školách, ve školských zařízeních pro výchovu mimo vyučování a školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Jeho realizace je pro každou školu a každé uvedené školské zařízení závazná a podléhá kontrole České školní inspekce.

Ministerstvo metodicky vede síť koordinátorů, tvořenou krajskými školskými koordinátory prevence (pracovníci odborů školství, mládeže a tělovýchovy krajských úřadů), metodiky prevence (pracovníci pedagogicko-psychologických poraden) a školními metodiky prevence (vybraní pedagogové ve školách a školských zařízeních).

Úloha školního metodika prevence

Zmiňme se blíže o úloze metodika školní prevence. Metodik školní prevence především koordinuje přípravu Minimálního preventivního programu a následně jeho zavádění v příslušné škole.

Metodik poskytuje učitelům a ostatním pracovníkům školy odborné informace z oblasti prevence, pravidelně je informuje o vhodných preventivních aktivitách pořádaných jinými odbornými zařízeními. Na základě své odborné erudice navrhuje vhodné odborné a metodické materiály aj. pomůcky pro realizaci Minimálního preventivního programu a navazujících preventivních aktivit školy. Kompetentní metodik by měl být schopen ve spolupráci s dalšími pracovníky určit rizika vzniku a konkrétní projevy sociálně patologických jevů a navrhnout cílená opatření k řešení konkrétních problémů.

Školní metodik prevence spolupracuje na základě pověření ředitele školy nebo

se školskými a dalšími krizovými, poradenskými a preventivními zařízeními, se zařízeními realizujícími vzdělávání v prevenci³⁸ a s institucemi zajišťujícími sociálně právní ochranu dětí a mládeže. Stará se též o informovanost žáků školy, jejich zákonných zástupců a pracovníků školy nebo školského zařízení o činnosti těchto institucí a organizací³⁹

7. 4. Možnosti rozvoje preventivních kompetencí ve vyučování

Základními kompetencemi prevence⁴⁰ ve smyslu podpory zdraví a zdravého životního stylu rozumíme:

- zvyšování sociální kompetence – rozvíjení sociálních dovedností, které napomáhají efektivní orientaci v sociálních vztazích, odpovědnosti za chování a uvědomění si důsledků jednání
- posilování komunikačních dovedností – zvyšování schopnosti řešit problémy, konflikty, adekvátní reakce na stres, neúspěch, kritiku
- vytváření pozitivního sociálního klimatu – pocitu důvěry, bez nadměrného tlaku na výkon, zařazení do skupiny, práce ve skupině vrstevníků, vytvoření atmosféry pohody a klidu, bez strachu a nejistoty
- formování postojů ke společensky akceptovaným hodnotám – pěstování právního vědomí, mravních a morálních hodnot, humanistických postojů apod.

³⁸ Zajímavé vzdělávací semináře pro metodiky nabízí např. Středisko celoživotního vzdělávání při Univerzitě Palackého v Olomouci., např. seminář Prevence kriminality, drogových a jiných závislostí nabízí kromě seznámení s úlohou školy a jejími možnostmi v prevenci sociálních patologií též prezentaci kasuistik a praktickou ukázkou aktivního sociálního učení, které lze s dětmi ve škole následně realizovat.

³⁹ Více podnětných informací poskytuje např. literatura: Ulvrová, P. Úloha školy v prevenci kriminality, Linde: Praha, 2002

⁴⁰ Školní preventivní program pro mateřské školy, základní školy a školská zařízení – zpracovalo MŠMT v roce 2001

Sociální kompetence předpokládají funkční využití poznatků a vědomostí obsažených v jednotlivých vzdělávacích oblastech a různých školních aktivitách, stejně jako využívání zkušeností žáků za života v rodině a společnosti. Osvojení sociálních kompetencí vyžaduje využití interaktivních metod. Například na 1. stupni základní školy lze rozvíjet schopnost diskutovat, komunikovat, řešit problémy a konflikty prostřednictvím komunitního kruhu. Na druhém stupni základní školy lze využít simulační hry (jak bych se „já“ choval ve fiktivních situacích), relaxační techniky, brainstorming, diskuze, projekty, hraní rolí (hraní jiných rolí než jsem „já“), rozvoj empatie, kreslení, nácvik verbální a nonverbální komunikace a dalších metod.

Dovednosti, znalosti a postoje, které si žáci osvojí, musí korespondovat s věkem a navazovat na předchozí zkušenosti.

K osvojení preventivních ochranných kompetencí je třeba zpracovat konkrétní témata prevence do vzdělávacího procesu. Vhodnou formou je např. využití prvků osobnostní a sociální výchovy a výcvik v sociálních dovednostech.

V oblasti vzdělávání je možno využít například těchto forem výuky:

- **otevřená výuka**, která je zároveň využitelná i k aktivnímu sociálnímu učení,
- **projektová výuka**, kdy je vytvářen na úrovni třídy určitý projekt, podle kterého se dále pracuje,
- **integrované tematické vyučování**, tedy výuka v tematických blocích nebo etapách za aktivní účasti žáků,
- **kooperativní vyučování** s co největší participací dětí, při využití kritického myšlení, samostatné učební práce žáků a svobodné tvůrčí práce.

Tyto formy výuky umožňuje využívat nový školský zákon.

7. 5 Školní pravidla jako nástroj prevence

Společně vytvořená a dodržovaná pravidla ve třídě a ve škole jsou velmi účinnou prevencí sociálně patologických jevů, zejména nekázně, násilí a šikany. Jedná se o pravidla týkající se soužití v konkrétním společenství žáků, pedagogů a ostatních zaměstnanců školy, a o pravidla provozu a chodu školy.

Provozní pravidla jsou na většině škol dána školním řádem. Jejich dodržování pojmenovává přehledné a definovatelné jevy. V těchto pravidlech má být zakotveno, jak řešit situace spojené se sociálně patologickými jevy. Pravidla týkající se provozu škol a školských zařízení nepostihují pravidla soužití, klima a étos školy.

Pravidla soužití bývají většinou „nepsaná“. Jedná se o pravidla vzájemného respektu, úcty, důvěry a dalších životních kvalit a dovedností. Z pravidel soužití by měla vycházet pravidla provozní. Tam, kde chybí přesně formulovaná pravidla soužití, dochází snáz a častěji k tomu, že se porušují pravidla provozní. Je to dáno tím, že není pochopen smysl a důvody jednotlivých provozních norem, a tak jsou často brány jako výzvy k jejich porušení.

Při vytváření pravidel soužití resp. provozních pravidel je vhodné dodržovat několik zásad :

- **spoluúčast dětí** – spoluúčast na vytváření a upevňování pravidel je základem toho, aby děti pravidla přijaly a řídily se jimi,
- **integrace pravidel do denního života školy** – nestačí jednorázové seznámení s pravidly (školním řádem) na počátku roku, je třeba, aby děti prožívaly to, že dodržování pravidel se “vyplatí”,

- **srozumitelnost a splnitelnost** – srozumitelnost je dána formulací pravidel s přihlédnutím k tomu, co si žáci pod jednotlivými pojmy představují, jaký je jejich výklad ; splnitelnost je dána repertoárem žádoucího chování a možnostmi v určité míře pravidla revidovat a po dohodě upravovat,
- **pozitivní formulace pravidel** – pravidla by měla být formulována v pozitivní formě; formy zákazu a příkazu inspirují k porušování a revoltě, formulace mají být obrazem žádoucího chování,
- **přiměřenost počtu** – přemíra pravidel vede často k jejich ignoraci; tvorba a upevňování pravidel by měla být procesem; lépe začít od menšího počtu s obecnější, širší formulací a postupně vyvozovat další pravidla,
- **všeobecná známost** - pravidla se týkají všech lidí ve škole. Děti jsou velmi vnímavé na dvojí výklad pravidel a jejich porušování dospělými.

Školních pravidel tedy nemá být mnoho, na jejich tvorbě se mají podílet všichni členové školního společenství a mají být platná pro všechny. Zodpovědnosti za vlastní chování se nedá u dětí ve školním prostředí dosáhnout bez spoluúčasti dětí na rozhodování. V opačném případě mohou být demokratická pravidla pozvolným nástupem k anarchii, která končí návratem k tvrdému autoritativnímu režimu : „zkusili jsme to, nešlo to“. Ve školách postupujících tak, že se vytvářejí smysluplná a srozumitelná pravidla, na jejichž vytváření se podílí v rozsahu přiměřeném věku i žáci, klesá počet kázeňských přestupků ve škole i mimo ni.

8. Možnosti lokální komunity v systému prevence delikvence dětí a mládeže

Zmínila jsem se již o úloze společnosti jako celku i lokální komunity při socializaci dítěte či mladého člověka. Než se začnu podrobněji zabývat možnostmi lokální komunity v systémech prevence delikvence dětí a mládeže, ráda bych téma uvedla obecnější úvahou o aktuálním stavu české občanské společnosti.

8. 1 Občanská společnost v České republice

Domnívám se, že ačkoli už 16 let žijeme v demokratickém státě, stále trpíme projevy posttotalitního syndromu, který se nejcitelněji projevuje právě v oblasti mezilidských vztahů, v sebehodnocení každého z nás a v přístupu k věcem veřejným. Místy krutá historie českého národa i tradičně přísná výchova se projeví na národním i osobním sebevědomí našich občanů. Češi jako by se vyznačovali hyponacionalismem, tedy mají tendenci svému národu přisuzovat spíše špatné vlastnosti a mají sklon se za svůj národ stydět. I ve sféře osobní sebedůvěry jsme nejistí a trpíme často přesvědčením, že skutečnosti, které se kolem nás a nám přímo dějí, nejsme schopni sami ovlivnit. Pro mnohé občany je pohodlné odmítat vlastní zodpovědnost a žít raději ze závislosti na státu jako zdroji sociálních jistot. Dá se říci, že Češi jsou dobře informováni o dění a zákulisí vysoké politiky, nicméně naši občanskou gramotnost a kompetentnost lze hodnotit jako nedostatečnou, jde-li o politiku místní (komunální) a o spotřebitelské chování. Jen pomalu se nám daří překonat tzv. naučenou bezmocnost

Myslím si, že nám stále chybí pocit společenské spoluzodpovědnosti, ať už se jedná o vlastní přičinění na tvorbě komunity, ve které žijeme, či o sousedskou spolupráci při prevenci kriminality. Občané často neznají jména svých

zastupitelů, ba ani sousedů. Jen necelá pětina českých občanů⁴¹ souhlasí s tím, že se druhým lidem dá věřit. Nízká míra důvěry, typická pro postkomunistické země, představuje významnou překážku rozvoje občanské společnosti.

Jedním z měřítek vyspělosti každé společnosti je míra angažovanosti občanů ve věcech veřejných a jejich ochota k dobrovolné službě. Aktivita našich občanů je v této sféře sice stále významně nižší než ve vyspělých demokraciích, nicméně má prokazatelně zvyšující se tendenci. Bohužel stále platí, že ten, kdo u nás provádí nějakou činnost bezplatně, se často vystavuje podezření svého okolí o jeho skutečných motivacích. Podle Nadace rozvoje občanské společnosti (NROS)⁴² v loňském roce 47% občanů poskytlo materiální či peněžní dar některé neziskové organizaci. Celých 60% občanů se formou dobrovolného (a bezplatného) angažování podílí na nejrozličnějších společenských aktivitách v obci jako jsou brigády, pomoc starším občanům nebo organizování kulturních a sportovních akcí. Dá se tedy konstatovat, že myšlenka občanské společnosti v českých krajích již pevně zapustila své kořeny a i její realizace je stále více aktivní a různorodá.

Lze jen souhlasit se shrnutím Tošnera a Sozanské⁴³, že dobrovolnictví není oběť, ale přirozený projev občanské zralosti. Přináší konkrétní pomoc tomu, kdo ji potřebuje, ale zároveň poskytuje dobrovolníkovi pocitu smysluplnosti, je zdrojem nových zkušeností a dovedností a obohacením v mezilidských vztazích.

V České republice pracují tisíce neziskových organizací. Občané jsou nejčastěji členy sportovních klubů, odborů, pěstitelských a chovatelských organizací, dobrovolných hasičských sborů. Kromě těchto člensky nejsilnějších zájmových a sportovních organizací existují také potřebné a vlivné dobrovolné organizace s méně významnou členskou základnou, které se zabývají například poskytováním služeb tělesně či mentálně postiženým nebo sociálně slabým

⁴¹ Vajdová, 2004, s. 2

⁴² Nadace rozvoje občanské společnosti (NROS) byla založena v roce 1993 a jejím cílem je posilovat rozvoj neziskového sektoru, dárcovství a dobrovolnictví, čímž se snaží přispět k rozvoji občanské společnosti v ČR.

⁴³ Tošner; Sozanská, 2002, s. 18

lidem, drogovou prevencí, ochranou přírody apod. Mnohé z nich mají sílu podnítit veřejnou diskuzi a dosáhnout tak pozitivních společenských změn.⁴⁴

8. 2 Angažovanost občanů ve věcech veřejných

Žijeme ve svobodném a demokratickém státě. Demokratické principy vyžadují, aby se občané účastnili kolektivního rozhodování, aby chodili na různé schůze, shromáždění, aby se aktivně zapojovali do veřejných diskuzí.

Na druhé straně, svobodné rozhodnutí každého jedince je třeba respektovat. Tudíž je nutno ponechat na osobní volbě každého z nás, zda se o veřejné věci zajímá či ne, zda se společného rozhodování účastní více či méně nebo vůbec.

Představme si člověka A, který je spokojen ve sféře osobní i pracovní, tedy má rád svou práci a je v ní úspěšný, má rád svoji ženu a své děti a rád s nimi tráví volný čas, rád se věnuje svým přátelům a zálibám. Hodina, kterou tento člověk stráví na schůzi, je pro něj velmi drahá. Hodnotu času totiž měříme hodnotou toho, co bychom mohli dělat, kdybychom nemuseli být na schůzi. Náš člověk A by raději dělal svou práci, která ho baví, nebo by byl raději se svou ženou. Jít na schůzi je pro něj tedy velice nákladné, je to doslova ztráta drahocenného času.

Představme si ale člověka B, který nemá rád svou práci, nelíbí se mu doma, je neúspěšný, se svou ženou si příliš nerozumí. Pro takového člověka je jít na schůzi vysvobození, radost. Jeho hodina je méně drahocenná, protože to, čeho se musí zříci kvůli této schůzi, není nic zvláště cenného.

Z této úvahy dle Bělohradského⁴⁵ vyplývá důležitý závěr: v demokratických státech se veřejného života účastní intenzivněji a systematictěji lidé neúspěšní

⁴⁴ Jmenujme například občanská sdružení, která řeší problematiku domácího násilí, potřeb a práv homosexuálů, etiku dožívání starých osob či různá multikulturně orientovaná sdružení, která se pokouší o eliminaci xenofobií názorů ve společnosti.

⁴⁵ Bělohradský, 1992, s. 19

v soukromém životě, zatímco ti úspěšní, kteří nejlépe ztělesňují hodnoty liberální společnosti, se politice vyhýbají.

Nezájem občanů o věci politické tedy nelze omlouvat pouze osobní pohodlností, ale tento fakt vyplývá ze skutečnosti, že náš čas není stejně cenný.

Demokracie ale není jen o svobodné volbě, je též o odpovědnosti. A to nejen o odpovědnosti ve sférách osobního života, ale i za věci veřejné. Již v Ústavě je dáno, že občan má svá práva a povinnosti. Zřeknu-li se povinností, nemohu se odvolávat na svá práva a obráceně, jsem-li zbaven práv, nemusím dostát svým povinnostem. Domnívám se, že každý občan, který má své vlastní „požadavky“ na veřejné instituce, by neměl odmítat svoji spoluúčasť na dění ve věcech veřejných. Většině z nás, byť je nám nejbližší role pečujícího rodiče a milujícího partnera, nejsou lhostejné poměry v komunitě, v které žijeme. Mnozí z nás si také již zažili osobní zkušenost s tím, že dobré nápady, společný zájem, odhodlání a vytrvalost dokážou udělat hodně pro zlepšení životní pohody v našem městě či vesnici.

V souladu s těmito závěry je možné spoléhat na osobní angažovanost občanů i ve sféře aktivní účasti v životě místního společenství, tedy občanské komunity, v místě svého bydliště. Spolupráce při realizaci aktivit v oblasti sociální i situační prevence je jedním z typických a mnohde již praxí ověřených modelů spolupráce občanů, místní samosprávy a místně příslušných orgánů státní správy.

9. Praktická část – realizace aktivit v oblasti prevence delikvence dětí a mládeže v obci Statenice

9. 1 Úvod

Rád bych své diplomové práci dodala určitý praktický rozměr ve smyslu využití teoretické znalosti problematiky delikvence mládeže a aktuálních trendů v realizaci preventivních aktivit. Žiji ve středočeské obci Statenice, kde se jednak angažuji v oblasti společenského občanského života a zároveň zastávám funkci člena zastupitelstva, resp. místostarostky této obce. V mojí kompetenci je, kromě mnoha agend přímo nesouvisejících s tématem této diplomové práce, i odpovědnost za oblast školství, mládeže, kulturní a sociální sféru.

V této kapitole se pokusím o stručný popis možností realizace preventivních aktivit, včetně vstupních šetření a logických posloupností aplikovaných v konkrétní obci a komunitě.

9. 2 Stručný sociálně-demografický popis obce Statenice

Statenice jsou samostatným sídelním útvarům, který historicky slučuje dvě místní osady – Statenice a Černý Vůl. Obec se nachází cca 6 km od hranice Prahy 6, v sousedství katastrálních území Horoměřice, Únětice a Velké Přílepy. V současné době je ve Statenicích trvale hlášeno⁴⁶ 880 osob, z toho 220 dětí ve věku 0-18 let.

V obci není žádné vzdělávací zařízení (mateřská školka, základní škola), místní děti tedy využívají nabídky škol v blízké Praze 6, event. v sousedních obcích, které školská zařízení provozují.

Dopravní spojení s Prahou zajišťují příměstské linky MHD v přijatelných intervalech. Mnozí občané přesto řeší dopravu do zaměstnání a dětí do škol vlastními prostředky.

⁴⁶ Údaje z Registru obyvatel (oficiální databáze Českého statistického úřadu)

Občanská vybavenost je v obci na relativně nízké úrovni. V obci chybí nejen kompletní infrastruktura (kanalizace, plyn, vodovod), ale i nákupní středisko, ordinace praktického a dětského lékaře, lékárna, pošta. Prakticky ve všech směrech denní obslužnosti jsou místní občané odkázáni na sousední obce, resp. Prahu.

Životní prostředí a relativně klidný ráz obce však umožňuje občanům kvalitní bydlení s dostatkem zeleně, nízkou dopravní zátěží a přitom dobrou dostupností Prahy.

9. 3 Statenická občanská komunita

V obci, od svého založení v roce 1920, aktivně pracuje oddíl Sokola. Místní oddíl má ve své správě kvalitní fotbalové hřiště včetně zázemí. Fotbalové družstvo má dospělou i dětskou sekci – pořádá pravidelné tréninky, účastní se zápasů třetí ligy, a co je z hlediska prevence kriminality mládeže důležité, nabízí možnost pravidelného sportovního vyžití chlapcům od 6 do dospělosti. Tréninky dětí a mládeže se konají jednou týdně v odpoledních hodinách. Tým místního Sokola se aktivně angažuje při organizování společenských akcí ve Statenicích – na místním fotbalovém hřišti se pravidelně konají sousedská posezení (taneční večery s živou kapelou a programem) nebo akce pro děti (dětský sportovní den, čarodějnice, olympiáda).

Snad lehce navzdory „mužské“ pospolitosti kolem fotbalu vznikl v roce 2003 dobrovolný spolek statenických občanek Čarodějnice od Juliány⁴⁷. Jeho členky se rozhodly významně povznést kulturní a společenský život ve Statenicích a aktivně tvořit program pro volný čas nejen svůj, ale hlavně místních dětí. Na počátku tvořily hlavní předmět zájmu zábavné akce pro děti, nyní však má tento spolek již podstatně širší záběr a především „serióznější“ ambice.

⁴⁷ Juliána je poutní místo ve Statenickém háji, kde se podle legendy odnemapěti scházejí ženy obdařené nadpřirozenými schopnostmi

Lze konstatovat, že hlavní devizou statenické komunity jsou její lidé – aktivní občané, kteří jsou ochotni pro spokojený občanský život svůj i ostatních věnovat svůj čas, nápady, finance. Skutečnou kvalitou své „produkce“ přesvědčili mnohé občany, kteří ze své podstaty nechtějí být tvůrci společného programu, k účasti na komunitním životě, byť jen formou diváka. Společenské akce přinesly (kromě jiného) jeden významný preventivní efekt. Lidé ze statenické komunity se poznali, vědí o sobě, znají své sousedy, jejich děti. Výrazně zmizela tak nebezpečná anonymita.

9. 4 Současná nabídka volnočasových aktivit pro děti a mládež

V roce 2004 byla nákladem obce provedena rekonstrukce půdních prostor obecního úřadu a vznikl zde útulný prostor pro volnočasové aktivity místních dětí a mládeže. Obec provedla potřebné stavební úpravy a financovala investice do zařízení prostoru, o samotné „zlidštění“ půdy se následně postaral spolek Čarodějnice od Juliány za významné podpory místních dětí. Příznačně potom zrekonstruovaný prostor dostal označení „Dětská půda“.

V prostorách Dětské půdy se od roku 2004 pravidelně koná kroužek keramiky pro mladší i starší děti a dále výtvarná dílna, která umožňuje zapojit se do výtvarných aktivit i dětem předškolním. Pravidelně se zde schází taneční a dramatický kroužek –náctiletých, který nacvičuje taneční a divadelní vystoupení pro komunitní akce pořádané ve Statenicích.

Příležitostně je Dětská půda využívána jako společenský prostor. Konají se tu výstavy výtvarných prací místních dětí i dospělých, divadelní představení pro děti a též akce pořádané obecním úřadem (např. vítání občánků).

Vedoucí všech kroužků vykonávají svou práci ve svém volném čase a bezplatně. Materiál a provozní náklady Dětské půdy hradí ze svého rozpočtu obecní úřad.

Spolek Čarodějnice od Juliány organizuje cca 10 akcí v kalendářním roce. Vždy se jedná o akci realizovanou v místní komunitě, s využitím zdejšího lidského potenciálu a vlastních finančních zdrojů. Spolku se podařilo získat si u místních lidí respekt i potřebný kredit, takže na financování jednotlivých akcí se podílejí zásadní měrou sponzoři z řad místních občanů. K tradičním akcím patří v zimním období adventní podvečer spojený se slavnostním rozsvícením vánočního stromu, předvánoční prodej dílek dětí z Dětské pudy, obecní ples, dětský karneval, na jaře a v létě pak čarodějnické putování lesem, sousedská posezení, dětský den či vícedenní pobyt táborového typu v některém ze středočeských kempů. Ke spolku Čarodějnic nepřímo patří i někteří stateničtí muži – díky tomu spolek disponuje i slušnou vybaveností v technickém směru (ozvučení, audio i video záznam, PC zpracování apod.)

9. 5 Impulzy k vylepšení preventivních aktivit v komunitě

Abych jen nechválila. Jsou samozřejmě i aspekty komunitní činnosti ve Statenicích, které nejsou dořešeny. Obecně chybí určitá koncepce, dlouhodobý záměr s definovaným směřováním občanských aktivit. Lidé v komunitě nejsou oficiálně organizováni, financování je často neřízené. Zkušenost ukázala, že z pouhého nadšení nelze realizovat větší projekty ani není možné vstupovat do jednání s orgány státní správy.

Co je podstatné, tyto faktické nedostatky pocítují i sami realizátoři statenických komunitních činností. Mnohé nápady se nedaří pro určitou názorovou roztržistěnost uskutečnit, některým ideám chybí finanční zdroje. Jsou též plány, které není možné naplnit formou dobrovolné činnosti nejen kvůli nedostatku financí, ale především kvůli absenci určité odborné znalosti a zkušenosti s podobnými projekty.

Společným usnesením členů spolku (neboť spolek staví od svých počátků na demokratických principech), jsem byla pověřena navrhnout způsob, jakým

povýšit nadšenou angažovanost statenických občanů a občanek a vytvořit tak sdružení, jehož forma i předmět činnosti bude mít vyšší míru akceptovanosti ostatními spoluobčany, orgány státní správy a samosprávy i ostatních spolupracujících subjektů. Součástí zadání byl i požadavek zmapovat oblast možné grantové podpory ze strany orgánů státní správy a nadačních fondů tak, abychom definovali možné zdroje financování komunitních aktivit ve smyslu sociálně preventivního konceptu.

9. 6 Návrh realizace preventivních aktivit ve Statenicích

Ze své pozice místostarostky znám problematiku komunitního života ve Statenicích, aktuální i dlouhodobé potřeby občanů a možnosti státní samosprávy. Péče o kulturní a sociální oblast patří k prioritám současného obecního zastupitelstva, a proto je možné zahájit realizaci konkrétních preventivních aktivit v rámci rozvoje občanského soužití ve Statenicích. Snad se nám společně podařilo nalézt věcný a především realizovatelný kompromis mezi určitou (a ve své podstatě přirozenou) naivitou dobrovolnictví a rigiditou dlouholetých standardních postupů místní samosprávy ve věcech uspořádání komunitního života v naší obci s akcentem na prevenci možné delikvence dětí a mládeže.

Prvním krokem bylo vytvoření a následná distribuce „*Dotazníku spokojenosti občanů ve Statenicích*“, kterou jsem provedla v lednu 2006. Dotazník byl určen všem občanům Statenic od 15 let věku výše. Vzhledem k vysokému osobnímu nasazení jeho distributorů i očekávané odpovědnosti respondentů bylo řádně vyplněno a vráceno úctyhodných 65% dotazníků. Vzorový dotazník je součástí přílohy. Jeho cílem bylo zjistit úroveň osobní spokojenosti občanů ve Statenicích a zároveň zjistit, které prvky občanské vybavenosti jim ve Statenicích schází. Dotazník též sledoval preference volnočasových aktivit jednotlivých věkových skupin respondentů a jejich ochotu k osobní angažovanosti na komunitním životě. Jeden z okruhů otázek zjišťoval pocit osobní bezpečnosti ve Statenicích.

Údaje získané z vyplněných dotazníků byly statisticky zpracovány a tyto výsledky se staly podkladem pro veřejné zasedání zastupitelstva, resp. veřejnou diskuzi k tématu zkvalitnění občanského života v naší obci. Samostatná diskuze proběhla s dětmi a mládeží. Na základě výsledků z dotazníku a podnětů z veřejné diskuze byl zpracován *Plán rozvoje komunitního života ve Statenicích na rok 2006 – 2008 (dále jen Plán)*, který byl předložen ke schválení obecnímu zastupitelstvu. Současně byl spolku Čarodějnice od Juliány předložen návrh na založení občanského sdružení Juliána se zaměřením na volnočasové aktivity s dětmi a mládeží, podporu společenského života v obci a aktivní ochranu životního prostředí v obci a jejím okolí.

Zastupitelstvo obce si v Plánu určilo pro oblast podpory preventivních aktivit ve Statenicích následující priority.

- V obecním rozpočtu zřídit a trvale udržovat kapitoly Podpora komunitního života, Aktivity sociální prevence, Aktivity situační prevence.

⇒ *Alokace zdrojů v rozpočtu umožní efektivní plánování a čerpání finančních prostředků potřebných pro realizaci. Současně obec může při vstupu do grantových řízení prokázat nakládání se svěřenými prostředky i trvalost zájmu o podporu preventivních aktivit v obci.*

- Ve spolupráci s Krajským úřadem, Ministerstvem školství, Ministerstvem vnitra a Ministerstvem pro místní rozvoj najít vhodné zdroje k financování preventivních aktivit formou grantů a subvencí.

⇒ *Pověřený zastupitel bude zodpovědný za aktivní vyhledávání zdrojů v tématicky vyhovujících grantových řízeních. Naváže kontakt s metodiky a manažery prevence v příslušných orgánech státní správy tak, aby zastupitelé obce byli řádně a včas informováni o plánovaných grantových řízeních.*

- Podnítit větší zájem místních podnikatelů o přímý vstup do financování komunitních činností, např. formou věcného nebo finančního daru.

⇒ *Zajistit odborné (účetní) vyjádření k možnostem přijetí darů od fyzických a právnických osob a připravit související právní dokumenty. Na pravidelných setkáních zastupitelů a podnikatelů informovat o plánovaných aktivitách prevence v obci a nabídnout konkrétní formu příspěvku ke společné věci.*

- Každý zastupitel obce by měl svým osobním postojem podporovat myšlenku aktivní občanské společnosti s důrazem na prosociálně orientované chování, vzájemnou důvěru, toleranci a odpovědnost.

- Vytvořit jasnou koncepci financování občanského sdružení Juliána s přesným určením dotací na jednotlivé akce.

⇒ *Vyžádat si od OS Juliána podrobný seznam plánovaných akcí a s dostatečným časovým předstihem stanovit výši finančního, organizačního či lidského podílu obce na jednotlivých akcích. Zajistit též zpětnou kontrolu a zhodnocení každé akce (včetně finančního).*

- Společnými náklady obce a sponzorů z řad místních podnikatelů provést generální rekonstrukci dětského hřiště.

⇒ *Dětské hřiště je v nevyhovujícím stavu, přesto je stále hojně využíváno nejen dětmi, ale i ženami v domácnosti či na mateřské dovolené a tvoří tak přirozenou komunikační zónu Statenic.*

- Zajistit kvalitní veřejné osvětlení v okolí zámku a v ulici U potoka.

⇒ *Občané v dotazníku uvedli tyto oblasti jako nejméně bezpečné, je proto na místě (po konzultaci s Policií ČR a obyvateli žijícími v těchto lokalitách) provést osazení dostatečného veřejného osvětlení a úpravu vzrostlé veřejné i soukromé zeleně.*

- Vytvořit redakční radu a nákladem obce vydávat místní periodikum.

⇒ *Občané v dotazníku uvedli, že jim ve Statenicích chybí místní tisk (s preferovanou kvartální periodou). Čtvrtletník by měl mít především informační charakter a měl by reflektovat aktuální témata spojená se životem ve vsi a blízkém okolí.*

- Prostřednictvím OS Juliána počínaje nově realizovat následující akce:

1. letní pobyt pro statenické děti v Peci pod Sněžkou, včetně zajištění pedagogického dozoru a celotýdenního programu;
- 2 počínaje dubnem 2006, každou první sobotu v měsíci zorganizovat jednodenní výlet podle společného výběru dětí a rodičů (sport, kultura, památky, ZOO, turistika).

Usnesením zastupitelstva obce bude jmenován koordinátor prevence na místní úrovni. Koordinátor bude odpovědný za realizaci Plánu a bude kontaktní osobou s dostatkem rozhodovací pravomoci pro všechny partnery zapojené do společných aktivit preventivního charakteru ve Statenicích.

Realizace Plánu i činnost koordinátora prevence bude pravidelně reflektována a evaluována na jednáních rady obecního zastupitelstva, na veřejných zasedáních obecního zastupitelstva i formou skládání účtů případným sponzorům a donátorům.

10. Závěr

Realizovat preventivní práci ve škole i v komunitě občanů ve skutečnosti znamená najít motivované realizátory, kteří budou schopni tvůrčím způsobem využít svůj lidský potenciál a nabízené materiální vybavení k činnostem, které pomohou pozitivním způsobem upravit celkové klima a mezilidské vztahy v dané skupině. Prvky preventivní práce najdeme prakticky v každé lidské činnosti, jde tedy spíše o prohloubení dosavadních aktivit s využitím zkušeností jiných a nápadů vlastních.

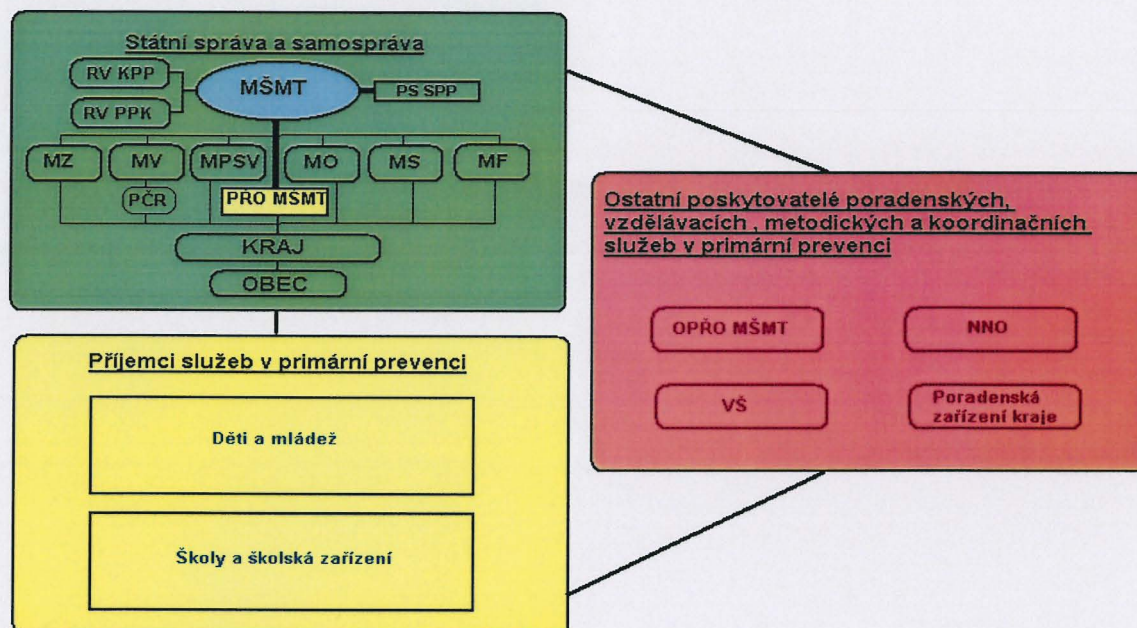
Úloha vedení školy i obce by měla spočívat ve všestranné podpoře profesionálů i dobrovolníků, kteří mají zájem, chuť i odvahu naplnit pravou ideu preventivní práce. Špičkově vybavené sportovní hřiště, které zeje prázdnotou, protože nikdo nepodnítl místní teenagery k jeho návštěvě, lze považovat z preventivního hlediska za špatnou investici, stejně jako špičkový monitorovací systém, který sice každý delikt pečlivě zaznamená, nicméně stane-li se v jeho zorném úhlu zločin, stejně není řešen.

Preventivní práce je během na dlouhou trať. Proto je důležité v obecních rozpočtech myslet na pravidelný přísun prostředků na udržování (nikoli pouze iniciování) osvědčených a přínosných programů prevence. Je chybou, když účinné preventivní snahy nejsou dále podporovány s vysvětlením, že problém byl již vyřešen, a úspěšný projekt, který přinesl prokazatelné výsledky, je tak odměněn zrušením. Finanční záplaty na škody, které vznikají pauzami v kontinuální preventivní práci, jsou pak mnohonásobně vyšší než součet pravidelných subvencí.

Spolupráce místní komunity, obecní samosprávy a školy nabízí mnoho příležitostí k efektivní preventivní práci. Nejde přitom primárně o realizaci mnohdy nákladných celostátních preventivních programů, ale jde především o aktivní využití určité přirozené funkce těchto společenských institucí –

informovat, sdílet, poskytovat, chránit a v případě nutnosti i sankcionovat. Aktivní přístup k uskutečnění preventivních záměrů podnícený společným zájmem o bezpečnou obec, šťastné děti a spokojené občany, dokáže nejen ulehčit realizaci konkrétního preventivního záměru, ale umí též každého z účastníků lidsky obohatit o osobní zkušenost, o prožitek společného snažení a pocit smysluplné činnosti ve prospěch svých i ostatních.

11. Příloha č. 1 – Organizace primární prevence kriminality v ČR⁴⁸

Vysvětlivky k použitým zkratkám:

RVKPP	Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky
RVPPK	Republikový výbor pro prevenci kriminality
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
PŘO	Přímo řízené organizace MŠMT
OPŘO	Ostatní přímo řízené organizace MŠMT
PS SPP	Pracovní skupina specifické primární prevence
MO	Ministerstvo obrany
MV	Ministerstvo vnitra
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MF	Ministerstvo financí
MS	Ministerstvo spravedlnosti
NNO	Nestátní neziskové organizace
VŠ	Vysoká škola

⁴⁸ www.msmt.cz, Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v letech 2005-2008

12. Příloha č. 2 - Dotazník osobní spokojenosti občanů ve Statenicích

Dobrý den, prosím Vás o laskavé vyplnění tohoto stručného dotazníku.

Jeho cílem je zjistit úroveň vaší osobní spokojenosti v naší obci a zároveň získat potřebné informace do mé diplomové práce.

Vyplněný dotazník mi, prosím, odevzdejte do 3. 2. 2006. Údaje v dotazníku jsou anonymní. S výsledky ankety budete seznámeni formou prezentace na vývěsce obecního úřadu.

I. Identifikační údaje (odpovídající variantu, prosím, zaškrtněte)

Pohlaví MUŽ ☐ ŽENA ☐
Věk 15-20 ☐ 21-30 ☐ 31-40 ☐ 41-50 ☐
51-60 ☐ 61-70 ☐ nad 71 ☐

II. Hodnocení současné situace ve Statenicích

Oznámkuje, prosím, jako ve škole, tj. 1=jsem velmi spokojen, 2=spíše spokojen, 3=průměrně spokojen, 4=spíš nespokojen, 5=zásadně nespokojen

1. S životem ve Statenicích jsem spokojen:	1	2	3	4	5
2. Sousedské vztahy v obci hodnotím:	1	2	3	4	5
3. S činností pracovníků obecního úřadu jsem:	1	2	3	4	5
4. S úrovní dopravní obslužnosti (autobus) jsem:	1	2	3	4	5
5. Čistota a údržba zeleně v obci	1	2	3	4	5
6. Rozsah a úroveň služeb v obci hodnotím:	1	2	3	4	5
7. Kvalita infrastruktury (voda, kanalizace, plyn)	1	2	3	4	5
8. Dětské hřiště (u potoka)	1	2	3	4	5
9. Keramický kroužek (s Helenou a se Sašou)	1	2	3	4	5
10. Výtvarná dílna (s Marcelou a s Ivanou)	1	2	3	4	5
11. Kulturní akce (obecní ples, sousedská posezení)	1	2	3	4	5
12. Společenské akce (vítání občánků, setkání se seniory)	1	2	3	4	5
13. Akce pro děti (čarodějnice, divadlo, dětský den)	1	2	3	4	5
14. Sportovní činnost Sokola (fotbal – dorost, muži)	1	2	3	4	5

III. Hodnocení pocitu bezpečí

Svíj názor, prosím, zakřížkujte v příslušném okénku a vyplňte do vytečkovaných míst

Statenice považuji ve srovnání s ostatními sídly v kraji za: více bezpečné ☐ méně bezpečné ☐

Míra kriminality se v posledních letech: zvýšila ☐ snížila ☐ zůstává stejná ☐

Která místa vnímáte ve Statenicích jako méně bezpečná

Které okolnosti ve Statenicích ohrožují Vaši bezpečnost?

IV. Vyjádření k novým možnostem ve Statenicích

Zaškrtnutím okénka označte, prosím, které služby a aktivity Vám ve Statenicích chybí:

Oblast školství a vzdělávání

Mateřská škola ☐

Základní škola – 1. stupeň ☐

Základní škola – 9. třídní ☐

Odborné přednášky pro veřejnost (zdravotní, výchovné, zájmové...) ☐

13. Použitá literatura:

Albrecht, G.; Otto, H. U. *Social Prevention and the Social Sciences*. Berlin, Walter de Gruyter, 1991.

Bělohradský, V. *Kapitalismus a občanské ctnosti*. Praha: Československý spisovatel, 1992, ISBN 80-202-0368-0

Gjuričová, J. *Aktuální stav a východiska ke snižování trestné činnosti dětí a mládeže*. České vězeňství, 1999, roč. 6, č. 4, s. 15-18

Croall, H. *Crime and Society in Britain*. London : Longman, 1998. ISBN 0-582-29697-0

Gottfredson, M. R.; Hirshi, T. *A general Theory of Crime*. CA : Stanford University Press, 1990.

Havrdová, E. *Juvenile delinquency prevention in the Czech Republic*. Knihovna společenských věd TGM (online), 2004 (cit. 2006 01 31). Dostupné na WWW: <http://www.knihovna.jinonice.cuni.cz/KSV>

Home office. *Young people and Crime*. London : Home office, 1995. ISBN 1-58935512

Jedlička, R.; Koťa, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Aktuální problémy výchovy u dětí a mládeže*. Praha : Karolinum, 1998. ISBN 80-71845558

Jedlička, R.; Klíma, P.; Koťa, J.; Němec, J.; Pilař, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha : Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0

Kovařík, J. *K problematice sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. České vězeňství, 1999, roč. 6, č. 4, s. 18-23

Kraus, B.; Poláčková, V. *Člověk – prostředí – výchova*. Brno : Paido, 2001.

Langmeier, J.; Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha : Avicenum, 1974

Marešová, A. *K problematice delikventní mládeže – hlubší pohled na statistické údaje*. Kriminalistika, 2000, roč. 33, č. 4, s. 306-307

Matějček, Z.: *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha : SPN, 1991.

Matějček, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0332-7

Matoušek, O.; Krofftová, A. *Mládež a delikvence*. Praha : Portál, 1998.

Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9

Mc Laughlin, E. *Controlling Crime*. London : Sage Publications, 2001, ISBN 0-76196972-1

Mendel, R. A. *Méně slov a více pomoci*. Praha : IKSP, 2002.

Ministerstvo školství (online) Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Posl. Úpravy 23. 3. 2006 (cit. 2006 03 25) Dostupné na [www::
http://www.msmt.cz](http://www.msmt.cz)

Ministerstvo vnitra (online) Praha : Ministerstvo vnitra. Posl. úpravy 2. 12. 2005 (cit. 2005 12 04) Dostupné na [www:
http://www.mvcr.cz](http://www.mvcr.cz)

Mühlpachr, P. *Sociální patologie*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, ISBN 80-210-2511-5

Munková, G. *Sociální deviace*. Praha : Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0279-2

Níkl, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže*. Praha : Policejní akademie ČR, 2000.

Sak, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč 2000. ISBN 8072290428

Sejčová, L. *Deti, mládež a delikvenci*. Bratislava : Album, 2002. ISBN 80-968667-2-9

Tošner, J. ; Sozanská O. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi*. Praha : Portál, 2002, ISBN 80-7178-514-8

Ulvrová, P. *Úloha školy v prevenci kriminality*. Praha : Linde, 2002.

Vajdová, T. *Česká občanská společnost po 15 letech*. Dostupné na WWW: <http://www.euraktiv.cz>

Večerka, K. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha : Themis, 1997.

Večerka, K.; Holas, J. *Sociálně patologické jevy u dětí*. Praha : IKSP, 2000. ISBN 80-86008-74-6

Večerka, K. *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha : IKSP, 2004.

Večerka, K. *Zamyšlení nad smyslem a dosahem preventivní práce*. In *Kriminalita, oběti, prevence, postmodernista : sborník příspěvků ze semináře*. Praha : Masarykova česká sociologická společnost, 2004.

Zapletal, J. *Kriminologie*. Praha : Policejní akademie ČR, 1994.

Zoubková, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Praha : nakl. Aleš Čeněk, 2002,

Zoubková, I. *Kriminalita mládeže*. Praha : Policejní akademie ČR, 2001.

14. Anotace

Tématem diplomové práce jsou možnosti školy a lokální komunity v systému prevence delikventního chování dětí a mládeže.

Cílem diplomové práce je stručně zmapovat oblast delikvence mládeže a to jak její příčiny a projevy, tak možnosti intervence veřejných institucí a občanů v oblasti její prevence. Zvláštní pozornost je věnována úloze školy a lokální komunity v možném postupu při realizaci preventivních aktivit.

Součástí diplomové práce je i praktický pohled na možný způsob aplikace teoretické znalosti problematiky delikvence mládeže do podoby závazné preventivní koncepce v konkrétní lokální komunitě.

Motivem k napsání této diplomové práce byla snaha zpracovat stručný přehled o aspektech souvisejících s problematikou delikvence mládeže a osobní zájem autorky využít získaných teoretických znalostí k uskutečnění konkrétních projektů v oblasti prevence delikvence dětí a mládeže a podpoře aktivního komunitního života v obci Statenice.

15. Annotation

The theme of this thesis are possibilities of schools and local communities related to the system of prevention in offending behaviour of young population.

The aim of the thesis is to give a brief view into youth delinquency namely into its causes and signs as well as intervention possibilities of public institutions and general public in its prevention area. Particular attention is paid to the part of the school and local community in possible process of realization of prevention activities.

Another part of the thesis offers a practical look at possible way of the application of the theoretical knowledge of youth offender problems into shape of binding preventive concept in the particular local community.

The purpose of the thesis is to compile a brief summary of aspects related to the delinquency of young population and also personal interest of the author to make the best of theoretical knowledge in order to carry out specific projects in prevention area of youth delinquency and to support the active community life in Statenice.

16. Svolení k půjčování

Souhlasím s tím, aby byla tato diplomová práce poskytnuta čtenářům knihovny pro prezenční výpůjčky.

Podpis:

Dne: 29.3.2006

Jméno:	Podpis:	Datum:

